

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası: Cephede ve Esaret Altında Osmanlı Askerine Psikolojik Saldırı

*British Propaganda in World War I:
Psychological Warfare Against Ottoman
Soldiers at the Front And in Captivity*

Vedat TÜFEKÇİ*

Araştırma makalesi/
Research Article

Geliş tarihi/Date of Arrival:
11 Eylül/September 2025

Kabul tarihi/Date of Acceptance:
11 Kasım/November 2025

* Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul/
Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-2003-537X
E-posta/E-mail: vedattufekci@gmail.com

Atıf/Citation: Vedat Tüfekçi, "Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası: Cephede ve Esaret Altında Osmanlı Askerine Psikolojik Saldırı", *Zeyrek Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (Aralık 2025), s. 59-110.
10.5281/zenodo.18011818

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı, yalnızca cephelerdeki silahlı mücadeleyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda propaganda yoluyla yürütülen psikolojik savaşla da dikkat çekmiştir. Savaşın taraflarından biri olan İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü savaş stratejisinde hem cephedeki askerlerin moralini bozmak hem de savaş esirlerini etkilemek amacıyla yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Bu çalışmada İngilizlerin Osmanlı askerlerine yönelik propaganda faaliyetleri, özellikle esir kamplarındaki uygulamalar üzerinden incelenmiştir. Beyannameler, gazeteler, afişler ve dini içerikli metinler gibi farklı propaganda araçları analiz edilmiş, esirlerin ruh

halleri, direnç biçimleri ve Millî Mücadele'ye olan yaklaşımları tarihî belgeler ışığında değerlendirilmiştir. Makale, birincil kaynaklara dayalı olarak içerik ve bağlamsal analiz yöntemleriyle hazırlanmıştır. Böylece İngilizlerin savaş sonrası politik hedeflerine ulaşmak adına esirleri nasıl bir araç olarak kullandığı da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, propaganda, Osmanlı esirleri, İngiltere, psikolojik savaş.

ABSTRACT

World War I was not limited to the military confrontations on the battlefield; it also encompassed a sophisticated psychological warfare campaign waged through propaganda. The British Empire conducted extensive propaganda efforts aimed at demoralising Ottoman soldiers and manipulating prisoners of war under its control. This study focuses on the propaganda strategies targeting Ottoman captives, particularly within British POW (prisoner-of-war) camps. Various propaganda tools—such as leaflets, newspapers, posters, and religious texts—are analysed to assess their influence on the morale, resistance, and attitudes of the prisoners toward the Turkish National Movement. The article employs content and contextual analysis methods, drawing primarily on official documents and personal memoirs. It further explores how Britain sought to use these prisoners as instruments to advance its postwar political objectives in the Ottoman territories.

Keywords: World War I, propaganda, Ottoman prisoners, Britain, psychological warfare.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı, cephelerdeki askerî çatışmaların dışındaki güçlü bir propaganda savaşının etkisiyle de şekillenmiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü mücadelede askerî üstünlük sağlamanın beraberinde psikolojik baskı kurmayı da amaçlamıştır. Bu bağlamda gerek cephe hatlarında gerekse esir kamplarında çok yönlü propaganda faaliyetleri gerçekleştirmiştir. İngilizlerin stratejileri, Osmanlı askerlerinin savaşma azmini kırmak, teslimiyeti teşvik etmek, esirlerin moralini bozmak ve kendi politikalarını benimsetmek üzerine kurgulanmıştır. Bu çalışmada İngilizler tarafından

üretilen propaganda materyalleri ile kamplarda uygulanan yöntemler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, resmî belgeler, hatıratlar, beyannameler ve istihbarat raporları gibi birincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Ayrıca esirler üzerindeki etkilerin kapsamını belirlemek amacıyla tematik bir sınıflama benimsenmiştir. Böylece propaganda faaliyetlerinin yalnızca savaş sürecindeki psikolojik etkilerle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda savaş sonrasında Millî Mücadele'ye karşı stratejik bir araç olarak nasıl kullanıldığı da açık biçimde ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, İngilizlerin cephe hattında yürüttüğü psikolojik harp faaliyetleri dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Siperlerde Psikolojik Savaş: Teslimiyetin Teşviki İçin Yürütülen Propaganda Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı, yalnızca cephelerdeki çarpışmalarla değil, zihinlere yönelik psikolojik harekâtlarla da şekillenmiştir. Osmanlı askerini hedef alan sistemli propaganda faaliyetleri bu savaşın en belirgin yönlerinden biridir. İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, askerlerin savaşma kararlılığını kırmak ve teslimiyeti teşvik etmek için çok yönlü bir strateji izlemiştir. Bu strateji, doğrudan teslim çağrılarının esaretin cazip gösterilmesine, hatta duygusal bağlara hitap eden mektuplara kadar uzanmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin itibarsızlaştırılması, halifenin otoritesinin sorgulanması ve Osmanlı-Alman ittifakının eleştirilmesi de önemli propaganda unsurlarıdır. Osmanlı tarafı belgeleri toplayarak ve karşı açıklamalar yaparak önlem almaya çalışsa da açlık, tükenmişlik ve umutsuzluk içindeki askerler için bu içerikler zaman zaman etkili olmuştur.

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı boyunca cephede silahlı güçlerle savaşırken psikolojik harp araçlarıyla da Osmanlı askerini hedef almıştır. Uçaklarla cephelere atılan beyannameler, askerleri savaşmaktan vazgeçmeye ve teslim olmaya ikna etmeye yönelik mesajlar içermiştir. Bu metinlerde esaret güvenli ve refah içinde bir yaşam olarak tasvir edilmiş, teslim olanların iyi beslendiği, sağlık hizmetlerinden faydalandığı ve insani koşullarda yaşadığı sıkça vurgulanmıştır. Bu metinlerde ayrıca İttihat ve Terakki yönetimi hedef alınmış, askerlerin desteklenmediği, ailelerinin yoksulluğa sürüklendiği ve savaşın gereksiz olduğu ileri sürülmüştür. Bu bölümde Osmanlı

askerine yönelik teslimiyet çağrıları ve beyannamelerde kullanılan temalar ayrıntılı biçimde incelenecektir.

İngilizler tarafından hazırlanan bazı beyannamelerde esir Osmanlı askerlerinin kamplarda mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürükleri yönünde anlatılar yer almaktaydı. Bu metinlerde esirlerin kendi el yazılarıyla kaleme aldıkları ve cephedeki silah arkadaşlarına hitaben yazdıkları mektuplarda savaşın anlamsızlığı vurgulanmakta ve askerleri teslim olmaya teşvik eden ifadeler dikkat çekmektedir.¹ Aynı içerikteki beyannamelerin cephe hattının farklı bölgelerinde de ele geçirilmesi, bu propagandanın rastlantısal bir hamle yerine sistematik şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Nitekim 22 Ağustos 1915 tarihinde Kale-i Sultaniye Cephesi'ne (bugünkü Çanakkale Çimenlik) atılan bir beynamede, teslim olan askerlerin herhangi bir cezai yaptırımla karşılaşmayacağı, can güvenliklerinin sağlanacağı ve son derece insani koşullarda ağırLANACAKLARI yönünde doğrudan mesajlar verilmiştir.²

Bu belgelerde İngiliz ordusunun esirlere kötü muamelede bulunduğuna dair söylentilerin Osmanlı subayları tarafından uydurulduğu ve bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Siperlerden kaçarak teslim olan ya da çatışmalarda yaralanan askerlerin tespit edilip savaş sonrası cezalandırılmasının mümkün olmadığı, dolayısıyla teslimiyetin asker için herhangi bir tehdit oluşturmadığı iddia edilmiştir. İstanbul basınında yer alan ve İngiliz kamplarında esirlere kötü davranıldığına ilişkin haberlerin de yalan olduğu vurgulanarak kamuoyunda oluşan olumsuz algının düzeltilmesi hedeflenmiştir. Bu iddiaların aksine, beyannamelerde Türk esirlerinin oldukça iyi şartlarda yaşadığı, özgürlüklerinin kısıtlanmadığı ve morallerinin yerinde olduğu belirtilmiştir. Türk askerlerine hitap ile başlayan pek çok beynamede cephedeki Türk askerlerinden esir düşen silah

1 “Düşman Tarafından Siperlere Atılan Beyannameler”, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (Genelkurmay ATASE Arşivi), BDHK, 3437/23, 5 Haziran 1331; BDHK, 3443/45, 16 Şubat 1332.

2 “Kale-i Sultaniye Cephesi'ndeki Kıta'ât-ı Osmaniyye Üzerine Düşman Tarafından Uçak Vasıtasıyla Atılan Varakalardan Bir Nüsha”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR. MA, 1140/22, 9 Ağustos 1331'den aktaran *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 73, 2005), s. 230-231.

arkadaşları için kaygılanmamaları istenmiş, kamplarda kalan Türk askerlerinin mutlu ve güvenli bir hayat sürdükleri öne sürülmüştür.³

İngilizler tarafından cepheye atılan beyannamelerde Osmanlı askerlerini teslim olmaya ikna etmek için esaret koşulları son derece olumlu biçimde tasvir edilmiştir. Bu belgelerde Türk esirlerinin bol ve kaliteli yiyeceklerle beslendiği, sağlık hizmetlerinden faydalandığı ve huzurlu bir yaşam sürdüğü öne sürülmüş, böylece cephede açlık ve yetersiz beslenmeyle mücadele eden askerlere savaş dışında daha insani bir alternatif sunulmak istenmiştir. Beyannamelerde yalnızca askerlerin değil ailelerinin de sefalet içinde olduğu iddia edilmiş, İttihat ve Terakki mensupları ise kendi çıkarlarını önceleyen ve askerlerin yoksulluğuna duyarsız kalan bir yönetici kadro olarak gösterilmiştir. Bu söylem, açlık ve güvensizlik temaları üzerinden psikolojik etki yaratmayı hedeflerken, Almanya'yı da doğrudan hedef almıştır. Pek çok metinde Osmanlı askerlerinin Alman çıkarları için savaşa sürüklendiği vurgulanmış, esaret bir kurtuluş yolu olarak sunulmuştur. İngiltere'nin İslam'a dostane ve adil davrandığına dair iddialar da propagandanın önemli bir parçasını oluşturmuş, özellikle esir kamplarındaki yaşam huzurlu, düzenli ve insani koşullar altında tasvir edilmiştir. 27 Mayıs 1915'te Şimal Grubu bölgesine atılan bir beyanname bu yaklaşımın tipik örneklerinden biridir:

“Sevgili arkadaşlar, kardeşler, bildiğiniz gibi biz arkadaşlarınız, yalancı Almanların hatırı için olan bu muharebe muhitinden kurtulup İngilizlerin eline geçmiş bulunuyoruz. İngilizler bizi iyice yedirip temiz su verdikten maada tütün ve her istediğimizi dahi veriyorlar. Buraya geldiğimizde yaralı olanlarımızı devlet hekimlerine tedavi ettirdiler. Hatta çalıştırdıkları neferlere dahi emeklerine mukabil ücret veriliyor.”⁴

Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri tarafından cepheye atılan beyannameleri resmî söylem düzeyinde küçümseyici bir tavırla

3 “Düşman Tarafından Siperlere Atılan Beyannameler”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 5 Haziran 1331.

4 “Süleyman Bey Çiftliği Civarında Cenup Grubu Komutanlığı Bölgesinde Bulunan Bir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 27 Mayıs 1915; Servet Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, (Ankara: Kim Yayınları, 2004), s. 57.

karşılasa da pratikte bu propagandaların etkisini sınırlamak amacıyla ciddi tedbirler almıştır. Belgelerin askerler arasında yayılmasını önlemek, morallerin bozulmasını engellemek ve savaş azmini korumak amacıyla toplama ve imha faaliyetleri yürütülmüş, ayrıca içeriklerin etkisini kırmaya yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bu beyannameler, özellikle Çanakkale ve Gelibolu'da savaşan askerleri ikna etmeyi hedefleyen, ahlaki meşruiyetten yoksun ve yanıltıcı metinler olarak değerlendirilmiş, resmî belgelerde ise “yalana, yüzüstülüğe ve arsızlığa” dayanan değersiz kâğıt parçaları şeklinde tanımlanmış ve askerler üzerinde ikna gücü taşımadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti savunmada kalmamış, karşı propaganda da üretmiştir. Özellikle İtilaf saflarındaki Müslüman Hintli askerlerin dinî bağlılıkları hedef alınarak bu kitleye hitap eden beyannameler cephelere dağıtılmış, Müslüman askerler Osmanlı'ya sığınmaya teşvik edilmiştir. Bu noktada İngilizlerce esir kamplarının idealize edilmesi de cephedeki ikna stratejilerini tamamlamış ve psikolojik, ideolojik ve dinî unsurların da cephe savaşları kadar belirleyici olduğu görülmüştür: “... esir alınan zabitan ile ırkdaşlarınız kendilerine gösterilen husn-u muameleyi takdir ile her gün teşekkür etmektedirler. İngiliz askerlerine verilen tedavi, yaralanan Türklere dahi tarafımızdan veriliyor.”⁵

Cepheye atılan ve Osmanlı askerlerini teslim olmaya yönlendiren beyannameler, İtilaf Devletleri tarafından hem maddi refah hem de siyasal ve dinî hassasiyetler üzerinden kurgulanmıştır. 1915 tarihli ve “Ey Osmanlı Askeri” hitabıyla başlayan bir beyannamede, teslim olanların refah içinde yaşadığı anlatılmış, Osmanlı'nın müttefiki Almanya ise savaşın sorumlusu olarak gösterilmiştir. Bu beyanname hem sahadaki askerlerin kararlarını etkilemeye hem de Osmanlı Devleti'ne duyulan güveni sarsmaya yönelik çok katmanlı bir retorik taşımaktadır:

“Ey Osmanlı Askeri,

Menafi-i şahsiyetlerini takip ile bu mübarek vatanımızı an be an mah(v) ve inkıraza sevk etmekten başka bir şey düşünmeye

5 “Süleyman Bey Çiftliği Civarında Cenup Grubu Komutanlığı Bölgesinde Bulunan Bir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 9 Mayıs 1915; Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 56.

vakit bulamayan bazı müfsitler güya elimize düşen efrad-ı Osmanîyenin katledilmekte veyahut suiistimale uğramakta olduklarını nefarat beynine işaa ile sizi iğfal ve zebunane harekete sevk etmekte olduklarının kemali esefle görmekteyiz.

Mümkün olsaydı da görseydiniz arkadaşlarınızdan oldukça külliyetli bir miktar teşkil eden bir kısım-ı mühimmi bize gelişler ve refah ve saadet içinde ömür geçirmektedirler.

Milletimizi tehlikeye ilka ile çoluk çocuk sahibi bu kadar din-daşımızın bi-luzum feda olmasına sebep olan şu Almanların ve hem fikirlerinin entrikalarına niçin kurban oluyorsunuz? Buna müteakiben İngiltere Devleti'nin hamiyet pervarane ve idare-i ahraranesi sayesinde bugün milyonlarca ehl-i İslam asudene bir ömür geçirmekte ve bunlardan binlerce dilaveran bize karşı besledikleri şükran ve uhudiyyeti ispat için gönüllü olarak sancığımız altına şitab ile bizimle beraber muhaliflerimize karşı can siparane harb etmektedir.

Ellerinde alat-ı ihtirasatı olduğumuz rical-i devletinizin ictisarina cüret ettiği bu cinnetin sırasında bir muvaffakiyet ihtimali bir zafer ışığı görüyor musunuz?

Almanlar tarafından sarf olunan bunca himamata rağmen hiçbir suretle iğfal edilemeyen İtalyanlar dahi şehir-i halin on ikinci günü bize el uzatarak Almanya'ya ve (bittabi müttefiki bulunduğumuz size de harb ilan ile Almanya'nın diğer bir alat-ı mekasidini teşkil eden Avusturyalıları azim bir mağlubiyete girdi

Ey Asker! Emin ol ki senin menafi-i hakikiyen bu taraftadır. Uyanınız! Şu münafık heriflerin ifsadatına kapılmayınız gayenize iltica edecek her Osmanlı eri için aguşumuz açın. İstirahatınız temin, hayatınızı tahlis ve evlad-u iyalinize bir an evvel kavuşmak için bundan gayri hiçbir çare yoktur.

Cenabı Hak sizleri tenvir ile bu girdaptan halas eyleye!”⁶

Metinlerde askerî koşulların yanında savaşın ahlaki boyutları da işlenerek Osmanlı askerinin iç dünyasına etki edilmek istenmiştir. 31 Mayıs 1915 tarihli bir beyannamede savaşın anlamsızlaştığı, Osmanlı

⁶ “Ey Osmanlı Asakiri”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26; BDHK, 298/1215; Aşgar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 300.

askerlerinin kahramanlıklarının takdir edildiği ve bundan sonraki adımın ateşkes olması gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşım, esaret koşullarını meşrulaştırmanın ötesinde askerlerin savaşın sürmesinin makul bir zemini kalmadığını düşünmesini amaçlamıştır:

“Ne zaman ateşkes yapacağınıza hayret ediyorum. Bu elem verici savaştan ne zaman kurtulacağız. Ateşkes yapılacağı zaman bilirsiniz biz İngilizler savaştan sonra size zindelik kazandıracacağız. Çünkü siz Türkler en büyük kahramanlar gibi yiğitlik ve yararlılık gösterdiniz. Ancak kamu yararının eski haline getirilmesi için savaşı sona erdirmenizi dilerim. Biz Türkleri severiz. Biz Türklere şimdi yaptığımızdan daha fenalık verebilme gücündeyiz. Durum bundan başka bir şey değil. Savaş durumunun sürmesi ve sürmesi görüşünüze bırakılmıştır.”⁷

İngiliz propagandasında Osmanlı'nın müttefiki Almanya giderek daha açık biçimde savaşın asıl sorumlusu ve felaketin kaynağı olarak gösterilmiştir. 5 Haziran 1915'te alay siperlerine atılan bir beyanname-de bu söylem belirginleşmiş, savaşın sürdürülmesinin sivil halkın ve dindaşların gereksiz yere feda edilmesine yol açacağı vurgulanmıştır. Böylece Almanlarla yapılan ittifakın sorgulanması ve askerlerin yenden düşünmeye sevk edilmesi amaçlanmıştır: “Milletinizi tehlikeye ilka ile çoluk çocuk sahibi bu kadar dindaşlarınızın lüzumsuzca feda olmasına sebep olan şu Almanların ve hem fikirlerinin entrikalarına niçin kurban oluyorsunuz.”⁸

İtilaf Devletleri'nin propaganda faaliyetleri yazılı içeriklerle sınırlı kalmamış, görsel malzemeler de sürecin önemli bir parçası olmuştur. 18 Haziran 1915'te Çanakkale Kabatepe'ye atılan bir çuval dolusu beyanname ve fotoğraf bu çok yönlü anlayışın dikkat çekici bir örneğidir. Belgeler Kuzey Grup Kumandanlığı tarafından toplanıp Başkumandanlık Vekâletine gönderilmiş, birkaç nüsha arşivlenmiş, geri kalanlar imha edilmiştir. Bu durum Osmanlı otoritelerinin

⁷ “Türklere Esir Olmaları İçin Yazılan İngilizce Bir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 31 Mayıs 1915; Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 57.

⁸ “Alay Siperlerine Atılan Uzun Bir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 5 Haziran 1915; Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 62.

materyalleri ciddiye aldığını ve askerler arasında yayılmasını önlemeye çalıştığını göstermektedir. Beyannamede Maadi Kampı'ndaki esirlerin gündelik yaşamları sergilenmiş, Osmanlı askerleri teslim olmaya ikna edilmeye çalışılmıştır. Görseller aracılığıyla esaret bir “tehdit” olmaktan çıkarılıp “rahat ve güvenli bir yaşam” vaadiyle sunulmuş, savaş koşullarına kıyasla tercih edilebilir bir seçenek olarak gösterilmiştir. Böylece yazılı propagandanın ötesine geçen, duygulara doğrudan hitap eden bir ikna stratejisi uygulanmıştır. Aynı gün Kabatepe'de toplanan bu malzemeler, yazılı ve görsel unsurların birlikte kullanıldığı çok katmanlı propaganda stratejisinin somut bir örneği olarak kayıtlara geçmiştir.⁹

İngilizlerin havadan yürüttüğü psikolojik harp faaliyetleri hem cephedeki askerleri hem de Osmanlı bürokrasisini etkilemiştir. Belgelerin takibi, değerlendirilmesi ve saklanması devlet mekanizması içinde kurumsal bir boyut kazanmıştır. İngiliz uçakları tarafından dağıtılan propaganda metinlerinin farklı cephelerde kolordu komutanlıklarına ulaştığı ve Başkumandanlık Vekâletine iletildiği arşiv belgelerinde görülmektedir. Bu belgeler hem savaşta kullanılan araçları hem de Osmanlı idaresinin verdiği karşılığı göstermektedir: “16/2/1332 öğleden evvel İzmir üzerinde cevelân eden bir düşman tayyaresinden atılıp Dördüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gönderilen iki aded İngilizce beyânnâmenin leffen takdîm kılındığı ma'rûzdur.”¹⁰ Bu kayıt, propaganda malzemelerinin içerik ve dağıtım açısından gelişkin yöntemlerle hazırlandığını göstermektedir. Hava araçlarıyla cephe gerisine ulaştırılan belgeler, savaşın silahların yanı sıra bilgi ve algı yönetimiyle de yürütüldüğünü ortaya koymuştur.

Savaş ilerledikçe İtilaf Devletleri'nin beyannameleri anlık propaganda işlevi görürken aynı zamanda teslimiyet düşüncesini meşrulaştırarak Osmanlı askerinde çaresizlik duygusu uyandırmıştır. Bu metinlerde esaret, korku nesnesi olmaktan çıkarılıp arzu edilecek bir yaşam biçimi olarak tasvir edilmiştir. Mektuplar ve beyannameler aracılığıyla savaşın anlamsızlığı ve Osmanlı askerinin umutsuzluğu

9 “Düşman Tarafından Siperlere Atılan Beyannameler”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 5 Haziran 1331; BDHK, 3443/45, 16 Şubat 1332.

10 “Dördüncü Kolorduya Gönderilen İngilizce Bir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3443/45, 16 Şubat 1332.

öne çıkarılmış, esir kamplarındaki konfor bilinçli bir karşılaştırma unsuru yapılmıştır. Teslimiyet, zayıflık söyleminin dışına taşınarak mantıklı ve avantajlı bir tercih gibi sunulmuş, bu algıyı kalıcı kılmak için sistematik bir söylem geliştirilmiştir. Özellikle 1915 yılının ortalarına ait belgeler bu algı mühendisliğinin önemli örneklerini oluşturmuştur.

20 Temmuz 1915'te Şimal Grubu Kumandanlığı bölgesine atılan bir mektupta İngilizler, esir kamplarında askerlerin rahat ve huzurlu bir yaşam sürdüğünü vurgulayarak, Türk askerlerinin moralini bozmayı amaçlamıştır. Mektupta esirlerin “güzel vakit” geçirdiği belirtilmiş, savaşan askerlerin ise aynı imkânlarla sahip olamayacağı iddia edilmiştir. Teslimiyeti teşvik eden bu yaklaşım şu sözlerle dile getirilmiştir: “Türk Efendi! Orada nasıl bir vakit geçiriyorsunuz? Bizim burada geçirdiğimiz güzel vaktin yarısı kadar olsun güzel vakit geçirmediğinizi iddia ederim. Bizim tarafımıza geçip oturmak istediğinizi iddia ederim. Bizimle beraber olan birçok arkadaşımız onlar da burada bulunmayı isterlerdi, diyorlar.”¹¹

İtilaf Devletleri, Osmanlı esirleri üzerinde sistemli bir propaganda yürütmüş, esareti korkulacak bir durum değil, aksine, teslimiyeti teşvik eden konforlu bir hayat biçimi olarak göstermeye çalışmıştır. Bu amaçla hazırlanan beyannamelerde ve gazete yazılarında, özellikle Mısır'daki Maadi Kampı'nda kalan Türk esirlerinin rahat, huzurlu ve refah içinde yaşadığı yönünde tasvirler yer almıştır. İngilizler, cephe savaşı Osmanlı askerlerinin moralini bozmak ve teslimiyeti cazip kılmak için, esirlerin sigara, şekerleme ve hediyelerle ödüllendirildiği, müzik ve eğlenceler düzenlediği, ziyaretçilerle görüştüğü, hatta subaylara özel daireler, aşçılar ve günlük ücretler tahsis edildiği gibi sahneleri bilinçli biçimde öne çıkarmıştır. Bu anlatımlar, gerçekte yaşanan koşulları yansıtmaktan ziyade, cephedeki askerleri etkilemeye yönelik bir kurgu niteliği taşımaktadır. Maadi Kampı'ndaki yaşamın geniş, havadar dairelerde, elektrikle aydınlatılan, sağlık açısından uygun bir ortamda geçtiği iddiaları da aynı amaca hizmet

11 “Şimal Grubu Komutanlığı Bölgesinde 24. Sipere Atılan Bir Mektup”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 20 Temmuz 1915; Aşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 56.

etmiş, savaşın zorluklarıyla karşılaştırıldığında esaret, rasyonel ve arzu edilir bir seçenek gibi sunulmuştur. Çarpıcı bir örnek, 28 Temmuz 1915'te Kumtepe bölgesine atılan bir beyannamede görülür. Bu beyannamede, Maadi Kampı'ndaki sözde konfor ve refah ayrıntılı biçimde anlatılmış, teslimiyeti özendiren bu tasvirler yalnızca cepheye bırakılan bildirilerle sınırlı kalmayıp basın aracılığıyla da yayılmıştır. Bu söylemin dikkat çekici örneklerinden biri, 3 Nisan 1917'de *El-Taif* gazetesinde yayımlanan “Bahtiyar Türk Esirleri” başlıklı yazıdır:

“Kahire civarındaki üsera karargahını ziyaret eden bir adam adeta kendini cennette zanneder. Esirlerin oturdukları yerler havadar, geniş ve temiz barakalardır. Tahta karyolalar üzerinde kar gibi beyaz çarşafli yataklar vardır. Tahtakurusu, pire olmasın diye bütün tahtalar katranla badana edilmiştir.

Her esirin yatağının başında çamaşırlarını saklamak için birer çanta asılıdır. Ayakucunda her esirin kendi yemek kapları vardır. Esirlerin esvapları kışın yünden, yazın mavi ketenden yapılmıştır. Temiz elbiselerdir.

Et, balık, peynir, yağ, ekmek, yeşillik dağlar gibi yığılmıştır. Doğrusu yemeğin bu bolluğuna hayran kaldım. Esirlerin arasında seçtikleri aşçıların nezaretinde cesim (büyük) kazanlarda yemek yaparlar. Esaret değil hakiki bir saadettir.”¹²

Bu tür tasvirlerin yalnızca tek bir örnekle sınırlı kalmadığı, farklı cephelerde dağıtılan beyannamelerde de tekrarlandığı görülmektedir. Örneğin, bir başka beyannamede şu ifadeler yer almaktadır:

“Osmanlı üserâsı Kahire'den birkaç mil uzak Nil kenarında (Maadi) nâm mahalde gâyet muntazam ve müferreh bir bahçede ikamet ediyorlar.

Üserâ-yı merkûme fevka'l-âde rahat olup ikâmet eyledikleri kârgîr dâire gâyet havadardır ve elektrik ile tenvîr edilmiş ve hıfzu's-sıhhaya muvâfık bulunmuş olduğu gibi herbiri için ayrı ayrı yataklar da tahsîs edilmiştir.

¹² “Bahtiyar Türk Esirleri”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 318/1467, 3 Nisan 1333; BDHK, 3471/150, 29 Kanunusani 1334.

Üserânın te'mîn-i i'âşelerine fevka'l-gâye dikkat ve i'tinâ olunmakda ve cümlesine yegân yegân tabak derûnunda yemekler verilmekde olduğu gibi her gün sigaralar, sabun, sâir havâyic-i zarûriyeleri dahi i'tâ ve tevzî' edilmektedir.

Sultân hazretleri, başmâbeyncisi vâsıtasıyla üserâyâ sigaralar, şekerlemeler, atıyyeler ihsân ve irsâl ve tevzî'yle üserâ-yı merkûmeyi taltîf ve tatyîb buyurmuşlardır.

Üserâ-yı merkûme âdet-i milliyeleri vechile sazlar ve sazenderler tedârik ve tertîb ederek zamanı hoş geçirmek için 9, 10'uncu resimlerde gösterildiği üzere her gün eğlenmektedirler.

Üserâ-yı merkûmeye Mısırlı dostları tarafından sazlar, satranç vesâir oyun takımları hediye olunmuştur.

Üserâyı ziyâret için her gün mürâca'at eden züvvârın kabûlüne müsâ'ade edilmekde ve üserâ-yı merkûme ile mülâkât eyleyen işbu züvvârın vizite defterine kayd ve tahrîr eyledikleri hatıradan dahi münfehim olacağı vech üzere üserânın gördüğü mu'âmeleden dolayı gerek üserâ ve gerek züvvâr-ı mûmâileyhîmin memnûn olmakda oldukları pekala anlaşılır.

Üserâ-yı zâbitân için ayrı dâireler tahsîs edilmiş ve mûmâileyhîme karyolar ve battaniye ve çarşafklar ve sandalye ve kanape ve masalar ve levâzım-ı sâire i'tâ olunmuştur.

Üserâ-yı merkûmenin ekl ve şurbuna sûret-i fevka'l-âdede i'tinâ edilmekde olup bunlara mahsûs mâhir aşçılar tedârik olunarak ta'âmları mezkûr aşçılar tarafından ihzâr ve tabh olunmakda bulunmuştur.

Üserâ-yı merkûmeye yevmiye 4, 4,5 şilin i'tâ olunmaktadır.

Üserânın ikâmet etmekde oldukları bağçe derûnunda küşâd etdirilen husûsî dükkânda her nev' meyve ve tatlılar vesâire ihzâr ve ehven fiyatla fûruht etdirilmektedir.

Üserâ-yı zâbitân ve neferât ile muhâfazalarına me'mûr olanlar beyinde fevka'l-âde muhabbet ve samîmiyet mevcûddur.”¹³

13 “Osmanlı Askerleri Kahire Üsera Karargâhında”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 5 Haziran 1331; “Kale-i Sultaniye Cephesi'ndeki Kıta'ât-ı Osmaniyye Üzerine Düşman Tarafından Uçak Vasıtasıyla Atılan Varakalardan Bir Nûsha”, BOA, HR. MA, 1140/22, 9 Ağustos 1331'den aktaran *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, s. 230-231; “Utanmaz İnsanlar”, *Tanin*, 23 Ağustos 1915, s. 1.

Söz konusu anlatıya göre Osmanlı esirleri, Kahire'ye birkaç mil mesafede bulunan düzenli ve ferah bir bahçede ikamet etmekteydi. Taş ve tuğladan yapılmış, elektrikle donatılmış dairelerde kalan esirlere ayrı yataklar tahsis edilmiş, esirlerin konaklama ve iışeleri özenle düzenlenmişti. Günlük yemekler tabaklarla sunuluyor, sigara, sabun ve diğer ihtiyaçlar karşılanıyordu. Mısır Sultanı, başmabe-yincisi aracılığıyla sigara, şekerleme ve hediyeler göndererek esirleri onurlandırıyor. Esirler saz ve çalgılarla eğlenceler düzenliyor, Mı-sırlı dostlarından hediye olarak satranç gibi oyun takımları alıyorlar-dı. Ziyaretçilerin kabulü serbest bırakılmıştı. Ziyaret defterlerinden hem esirlerin hem de ziyaretçilerin bu uygulamadan memnun ol-dukları anlaşılmaktaydı. Subaylara ayrı odalar tahsis edilerek karyola, battaniye, masa gibi eşyalar verilmişti ve subayların yemekleri özel aşçılarca hazırlanmaktaydı. Esirlere günlük 4-4,5 şilin ödeniyor, bah-çedeki dükkândan uygun fiyata meyve ve tatlı satın alınabiliyordu. Subaylar, erler ve muhafızlar arasında dikkate değer bir samimiyet vardı.¹⁴

Propaganda teslimiyet duygusunu pekiştirmek için esaretin olumlu yönlerini öne çıkarmış, Osmanlı'nın cephelerdeki başarısız-lıklarını abartarak aktarmıştır. Beyannamelerde ordunun zayıfladığı, ciddi kayıplar verdiği ve stratejik bölgelerin elden çıktığı sıkça vur-gulanmıştır. Süveyş Kanalı'nda asker ve mühimmat kaybı, Kudüs ile Filistin'in işgali ve çok sayıda esirin verildiği iddialarıyla Osmanlı as-kerinin direnci psikolojik olarak aşındırılmaya çalışılmıştır. Bu stra-tejinin çarpıcı bir örneği Ana kasabasına yönelik İngiliz hava saldırısı sırasında görülmüştür. Bölgeye gelen bir İngiliz uçağı, Filistin'deki ağır yenilgiyi ve Türk askerlerinin esir düştüğünü anlatan beyanna-meler bırakmıştır. Bu içeriklerin amacı, düşman gücünü yüceltmek ve Osmanlı askerine savaşın neticesiz olduğu hissini aşılayarak tesli-miyeti rasyonel bir tercih gibi göstermektir.¹⁵

14 “Osmanlı Askerleri Kahire Üsera Karargâhında”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 5 Haziran 1331; “Kale-i Sultaniye Cephesi'ndeki Kıta'ât-ı Osmaniyye Üzeri-ne Düşman Tarafından Uçak Vasıtasıyla Atılan Varakalardan Bir Nüsha”, BOA, HR. MA, 1140/22, 9 Ağustos 1331'den aktaran *Osmanlı Belgelerinde Çanakale Muharebeleri I*, s. 230-231; “Utanmaz İnsanlar”, *Tanin*, s. 1.

15 “Düşman Uçağının Filistin'de Türklerin Hezimete Uğradığına ve İngilizlerin çok Sa-yıda Esir Aldığına Dair beyanname”, BOA, DH.ŞFR, 598/4, 10 Teşrinievvel 1334.

Teslimiyet propagandasının etkisini artırmak isteyen İtilaf Devletleri, zamanla beyannamelerin tonunu daha doğrudan ve yönlendirici hâle getirmiştir. Artık esaretin cazip yönleri anlatılmakla kalmamış, Türk askerlerine nasıl teslim olacakları açık talimatlarla iletilmiştir. Bu durum, psikolojik etkinin yanında sahadaki askerle doğrudan iletişimi esas alan bir taktik olarak öne çıkmıştır. Bunun somut bir örneği, 4 Ağustos 1915'te Şimal Grubu Kumandanlığı tarafından 5. Ordu'ya gönderilen ve 8 Ekim'de Başkumandanlık Vekâleti'ne ulaşan belgelerde görülmektedir. İtilaf Devletleri'nin 16. ve 19. Tümen cephelerine attığı iki kâğıt ve bir fotoğraf içinde yer alan beyannamede Türk askerlerine açık bir teslimiyet çağrısı yapılarak şu ifadeler kullanılmıştır: “Birir birer en yakın taraftan sürünerek buraya geliniz. Nöbetçimiz sizlere buraya gel diyecek. Selamet ile geliniz.” Bu doğrudan çağrı ile psikolojik savaş, ikna aşamasını aşarak yönlendirme boyutuna ulaşmıştır.¹⁶

Beyannamelerde cephede karşı tarafa geçmek güvenli ve konforlu bir seçenek olarak sunulmuş, teslimiyet bu yolla teşvik edilmiştir. İtilaf Devletleri'nin hazırladığı metinlerde savaşın zorluklarından yıpranan askerlerin psikolojisine hitap eden rahat yaşam koşulları öne çıkarılmıştır. Bunun bir örneği de Aralık 1915'te Cenup Grubu'nun sağ cenahındaki 1. Tümen cephesine bırakılan beyannamelerdir. Bu belgelerde teslim olan askerlere güzel yiyecekler, kışlık giysiler ve yorganlar verileceği vaat edilmiş, daha önce teslim olanların memnuniyetleri örnek gösterilmiş, iyi muamele gördükleri vurgulanmıştır. Bu yaklaşım şu sözlerle dile getirilmiştir: “Eğer bize teslim olursanız size çok güzel yemek ve kışlık rubalar ve yorganlar vereceğiz. Diğer gelen arkadaşlarınız çok memnun kaldılar, iyi bakılmaları için eğer her kim ki bize gelmek yahut teslim olmak ister ise hiç korkmasın. Onlara silah atılmayacaktır. Bizim askerlerimize emir verilmiştir. Her kimse gelir ise ona ateş yapmasınlar buyurunuz.”¹⁷

İngilizlerin havadan yürüttüğü psikolojik harp faaliyetlerinde kullanılan beyannameler yalnızca genel vaatlerden ibaret değildi.

16 “Düşman tarafından siperlere atılan iki beyannamenin Şimal Grubu Komutanlığınca gönderildiği”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 25 Eylül 1331.

17 “Düşman Tarafından Siperlere Atılan Beyannameler”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 27 Teşrinisani 1331.

Daha önce teslim olmuş Osmanlı askerlerinin kaleme aldığı mektuplar da bu amaçla kullanıldı. Esirlerin kendi ifadeleriyle aktardıkları olumlu yaşam koşulları, savaşan arkadaşlarını etkilemeyi ve teslimiyeti cazip göstermeyi hedefliyordu. Özellikle Sıhhiye Başşavuşu M.C. imzasıyla yayımlanan bir mektupta teslimden sonra görülen iyi muamele, İngiliz subaylarının nazik tavırları, verilen yiyecek ve hediyeler öne çıkarılmış, savaşın sorumlusu olarak Almanlar gösterilmiştir. Bu tür içerikler, İngilizlerin Osmanlı askerinin moral durumuna dair önemli istihbarata sahip olduğunu, hatta bunu bizzat teslim olan askerler aracılığıyla edinildiğini göstermektedir. Ayrıntılı yaşam tasvirleri ve istihkak listeleriyle açlık, yoksulluk ve umutsuzluk üzerinden bir ikna stratejisi geliştirilmiştir:

“Silah Arkadaşlarıma,

Her nasılsa birkaç gün evvel İngilizlere esir düştüm. Görmekte olduğumuz muamele-i nazikane bizim orada zannettiğimizden bütün bütün aksine bulunmaktadır. Birkaç satırla bunu sizlere bildirmeği vicdanen bir borç addederim. Vakta ki teslim olduğumda beni birkaç kumandan huzuruna çıkardılar. Her biri ayrı ayrı hediyelerle taltif etti. Sigara paketlerini, çay, reçel vesaire takdim ettiler. Yolda zabitan ve efrad beni bir kardeş gibi, samimiyetle selamladılar. Ve nasıl memnun edeceklerini bile soruyorlardı. Niha-yet İmroz Adası'na sevk olunduk. Burada bizden pek çok arkadaş var. Hepsine yeni çamaşır elbise ve kundura verilmiş. Beşer beşer mahruti çadırlara taksim edilmişler. Yatmak için insan başına, üçer battaniye tevzi edilmiştir. İngilizler, Osmanlılar hakkında hiçbir garaz beslemiyorlar. Yalnız, Almanların kurbanı olduğumuzu söylüyorlar. Mühimmat-i harbiyyece fevkalade hazırlıkları vardır. Arkadaşlardan bazıları harbin hitamından sonra esirlerin iadesinde cezaya uğramalarından korkuyorlardı. Bu hususu İngilizler herhalde temin edeceklerdir, bunun için katiyen endişe edilmesin.

Yevmi her nefere verilen erzak listesidir.

Şeker: 50 dirhem

Çay: 20 dirhem

Pirinç: 75 dirhem

Et: 150 dirhem

Patates: 60 dirhem

Sebze: 75 dirhem

Bir tane ekmek, 2 günde 1 kutu reçel vesaire. Velhasıl bütün arkadaşlar burada rahat bir surette ömür geçirmekte ve sizlerin dahi yakın vakitte kurtulmanızı temenni ile arz-i selam ederler.

Üserâ-yı Osmaniyeden

Sıhhiye Ser Çavuşu M.C.

Arkadaşlar!

Bir hayli müddetten beri İngilizler elinde esir bulunuyoruz. Rahat ve saadetimizi size yazı ile tarif edemeyiz. Fazla yemek, istediğimizden fazla tütün daima yanımızda bulunuyor. Bu halinizi görüp sizin çektiğiniz sefaleti düşünmemek kabil değil. Esirlere hüsn-ı muamele ederler. Veyahut mezheplerine ilişiyorlar deyü söylenen sözlerin hiç aslı ve esası yok. Zira, bizim hayatımız emin olduğu gibi, dinimize, mezhebimize ilişen yok. En büyükten, en küçüğe kadar herkes bizim ile kardeş gibi muamele ediyor. Harpten sonra da hakkımızda ceza tertip ederler deyü, düşündüğümüz bile yok. Biz teftiş edip anladık ki badel-harb isteyenler vatana avdet edebilecekler, istemeyenler Mısır'da kalıp İngiltere Hükûmetinin muhafazası altında yaşayabilecekler. Doğrusunu söylemeli ise biz annemizden yeni doğduk. İnsan gibi yaşamaya yeni başladık. Erkek ve medeni bir ordunun dostluğunu ilelebed kazandık.

Arkadaşlar! Biz daima sizi düşünüyoruz. Ve sizin dahi, kün-evvel kurtulmanızı Cenab-ı Hak'tan temenni ediyoruz. Kim kurtulmak isterse hiç beklemeyip bize gelsin. Beraber insan gibi yaşayalım. Para kazanalım. Kün-evvel evlerimize gidip çoluk çocuklarımıza kavuşalım.

Türk Vatandaşlarına Hayırhahane Bir Davet

Arkadaşlar!

Esir düştüğüm günden beri ve hususan bu soğuk günlerde ne kadar rahat ve asude bir ömür geçirdiğimi, bir kardeş halinde size, bildirmeyi bir mukaddes vazife sayıyorum.

Kardeşler, arkadaşlar, siperlerde bulunduğum günleri hatırladıkça, vücudum titriyor. Siperlerde taamun (yemeğin) azlığı, soğuğu ve mafevklerde silsile-i vahşiyane muamelelerini hulasa çekmekte olduğunuz enva-i teaddiyat ve sefaleti göz önüne getirmedikçe müteessir olmadan yapamıyorum. Adeta, kan ağlıyorum. Buraya gelir gelmez bana derhal, sıcak çay, bol bol taam,

tatlı ve sigaralar verildi. Battaniyelerin yünden, elbiselerin ve ayakkabıların ise haddi ve hesabı yok. Nihayet ömrümde emsalini görmediğim, rahatlığa burada nail oldum. Bir peder kendi evladı için bundan fazla bir şey istemez ve yapamaz. Büyükten küçüğe varıncaya kadar herkes bizimle kardeşçesine muamele ediyor. Din ve mezhebimize ise her yolda ihtiram olunuyor. İngilizler bize düşman olmak şöyle dursun, hakikatte en ciddi dostlarımızmışlar. Heyhat ki o sadakati takdir edemeyen kardeşlerimiz kalben temenni ettiğim bir şey varsa, o da sizin de benim gibi temin-i rahat etmenizdir. O halde bu hal-i sefaletinizden bir an evvel yakayı kurtarmanın çaresine bakınız. Fırsat gayib etmeyerek, buraya geliniz! Bu büyük ve insaniyet perver milletin kucağına atılınız! Sizi, Cenabı Hakk'a emanet eder, selamet ve rahatınıza dua eylerim.

24 Teşrinisani 1331 (7 Aralık 1915)

İmroz Adası'ndaki Üserâ-yı Harpten
Vatandaş ve Silah Arkadaşınız.

Arkadaşlar!

Yakınlarda ol taraftan buraya gelen arkadaşlarımızdan anladığımıza göre bayrama kadar müsalaha akdedilecekmiş diye bir şayia çıkmış. Bittabi bu haber üzerine çok sevinmişsiniz. Doğrusu biz de sevindik. Lakin görüyorsunuz ya ne sulh olduğu var ne bir şey. Hâlbuki bu tarafa gelseniz, göreceksiniz ki asil sulh buradadır. Bayramda bize tatil verdikten maada koyun da verecekler ve biz evimizdeymiş gibi kurban kesip keyif yapacağız. Arkadaşlar, sizin halinize çok acıyoruz. Bir defa buraya gelseniz de bizim rahatımızı görseniz çok memnun kalacaksınız. Ne kadar, çoğumuz bayramdan evvel buraya geçip bizimle beraber ıyd-i mübareki icra ederseniz biliniz ki bizim sevincimiz o kadar mükemmel olur. Hiç değil, yediğimiz canımıza siner. Beraber bayramlaşır, Cenab-ı Hakk'a bugün için şükürler ve bir gün evvel bizleri ailelerimize kavuşturması için niyaz-i ker arz ederiz.

Tekrar diyorum durmayın bize gelin.

Osmanlı Üserâdan Biri
3 Teşrinievvel [1]331 (16 Ekim 1915)¹⁸

¹⁸ “Düşman Tarafından Siperlere Atılan Beyannameler”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 21 Eylül, 3 Teşrinievvel 331, 24 Tesrinisani 1331.

Bir başka örnek ise Sıhhiye Başçavuşu M.C. imzasıyla yayımlanan bir mektupta görülmektedir. Bu metinde teslimden sonra görülen iyi muamele, İngiliz subaylarının nazik tavırları, verilen yiyecekler ve hediyeler öne çıkarılmış, savaşın asıl sorumluluğu ise burada da Almanlara yüklenmiştir. Ayrıntılı yaşam tasvirleri ve rasyon listeleriyle esaret, açlık ve yoksulluk karşısında cazip bir alternatif olarak sunulmuş, böylece cephedeki askerlerin moralini zayıflatmaya yönelik bir ikna stratejisi geliştirilmiştir:

“Lehü'l-hamd fevkalade sıhhatteyim kat'ıyyen hiçbir gûnâ bir cihette müşkilâtımız olmadığı gibi hiçbir gûnâ merak edilecek bir şeyimiz yoktur efendim. Mehmed İlyâs

Hiçbir gûnâ düşüncem olmadığı gibi rahatım efendim. Sâdık Ali

Rahat ve sıhhatim fevkalade olmakla (...) hiçbir cihette bir sıkıntımız olmadığı beyân ederim efendim. Şa'bân Şâkir

Rahatım iyidir efendim. Ahmed Mehmed

Rahat ve iyiyim efendim. Mehmed Zâkir

Fevkalade rahat ve sıhhatim dolayısıyla kendi evim gibi serbest ve hiçbir cihette sıkıntımız olmadığı gibi fevkalade imrâr-ı hayat eylemekdeyim efendim. Receb Ahmed Alay 161”¹⁹

Siperlere metin içerikli beyannamelerin yanı sıra yukarıda kısaca bahsedilen Osmanlı esirlerinin konforunu gösteren fotoğraflar da atılmıştır. Bu görseller, psikolojik savaşın etkisini artırmak ve teslimiyeti cazip kılmak amacıyla kullanılmıştır. İngilizler ayrıca Arap basınında yayınlanan, esir kamplarını idealize eden fotoğraflar ve haberlerden yararlanmışlardır. Görsellerde Mısır, Malta ve Hindistan'daki Türk esirler bir mahkûmiyet hâlinde değil, adeta tatil köyünde vakit geçiriyormuş gibi resmedilmiştir. Böylece kamuoyunda ve cephedeki askerlerde esaretin tehditten ziyade lüks bir hayat olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Fotoğraflardan birinde Osmanlı subaylarının yatak odaları ayrıntılı biçimde gösterilmiş, alt yazıda her bir subaya

¹⁹ “İngiliz Esaretini Olumlu Gösteren Propaganda Mektubu”, BOA, DH. EUM, 6. Şb. 55/38, 26 Ağustos 1334.

günlük dört şilin ödendiği ve özel hizmetçiler tahsis edildiği belirtilmiştir. Bu, özellikle rütbeli askerleri teslim olmaya teşvik etmeyi amaçlamıştır. Başka bir karede Müslüman esirlerin özel ibadethanelerde serbestçe namaz kıldıkları görülmüş, dini özgürlüklerin sağlandığı imajı verilmiştir.²⁰

Esirlerin tütün ve sigaraya kolayca erişebildiği, koğuşlarda eğlenceler düzenleyip iskambil oynadıkları ve düzenli kahvaltı yaptıkları sahnelere yer verilmiştir. Kampta üretilen ekmeklerin taze sunulduğu, doktorların büyük koğuşlarda muayene yaptığı ve esirlerin gazete okuyarak gelişmeleri takip edebildiği gösterilmiştir. Fotoğraflarda kimi esirler dama oynarken kimileri sigara içmekte veya sohbet etmektedir. Bazı görüntülerde ise Mısır'daki dostlarından gönderilen sazlarla müzik yaptıkları aktarılmış, böylece esaretin sosyal ve kültürel faaliyetlerle zenginleştirildiği imajı verilmiştir.²¹

İngilizlerin Türk mevzilerine bıraktığı beyannamelerin önemli bir kısmı doğrudan Türk askerlerine hitaben kaleme alınmıştı. “Türk Askerlerine” başlıklı bir beyannamede İngilizlerin başarıları ayrıntılı biçimde anlatılıyor, Bağdat'ın yeniden ele geçirildiği ve ordunun hızla ilerlediği belirtiliyordu. Aynı belgede her geçen gün daha fazla Türk askerinin esir alındığı vurgulanıyor, bu da Osmanlı ordusunun çözülmekte olduğuna kanıt olarak sunuluyordu. Savaşın sorumluluğu Almanya'ya yüklenirken Osmanlı dost bir millet olarak tanımlanıyor, fakat Osmanlıların Almanlar tarafından aldatıldığı öne sürülüyordu. Dinî boyuta da yer verilmiş, savaşın bir “İslam savaşı” olmadığı, bu gerekçeyle meşrulaştırılamayacağı ifade edilmişti. Osmanlı askerlerinin Almanya'nın çıkarları uğruna savaştığı, Enver Paşa'nın milleti Almanlara “sattığı” ve Padişah'ın İttihatçılar tarafından sarayda esir tutulduğu gibi iddialarla hem siyasi hem ahlaki sorgulama yapılmıştı. Türk askerlerinin kendilerine ve ülkelerine zarar verdikleri, açlık, hastalık ve aile özlemiyle yıprandıkları vurgulanmış, yaz aylarında savaşın şiddetleneceği ve çok sayıda askerin hayatını kaybedeceği öngörülmüştü. Bu çerçevede teslimiyet rasyonel ve insani

20 “16. ve 19. Fırka Siperlerine Atılan Düşman Beyannameleri”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 23 Temmuz 1331.

21 “Düşman Uçaklarından Siperlere Atılan Propaganda Fotoğrafları”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3437/23, 24 Teşrinisani 1331.

bir seçenek olarak sunulmuş, İngilizlere sığınan askerlerin konfor içinde yaşadıkları ve bunu kurtuluş olarak gördükleri öne çıkarılmıştı. Beyannamenin sonunda ise artık sonucu belli olan bu savaşı sürdürmenin anlamsız olduğu, kan dökülmesine son verilmesi ve esir kamplarındaki silah arkadaşlarına katılmanın en doğru yol olduğu çağrısı yapılmıştı.²²

İngiliz propagandası, görüldüğü üzere, esaretin çekici yönlerini öne çıkarırken Osmanlı'nın yenilgilerini de araçsallaştırmıştır. Beyannamelerde cephelerdeki gelişmeler aktarılmış, Osmanlı askerlerinin moralini bozmak ve teslimiyeti teşvik etmek amaçlanmıştır. Özellikle Mısır cephesindeki başarısızlıklar vurgulanmış, Kutü'l-Amare'nin düşmesinden sonra binlerce askerin esir alındığı, geri çekilen birliklerin yakalandığı belirtilmiştir. Osmanlı ordusunun 100 kilometre kuzeye çekilmek zorunda kaldığı, ardından Ramadi ve Tikrit'te yeni yenilgiler yaşandığı aktarılmıştır. 1917 sonbaharında Ramadi'de Osmanlı birlikleri ağır bir hezimete uğramış, yaklaşık 4.000 asker esir düşmüştür. Tikrit'te konuşlanan iki tümen de başarısız olmuş, yüzlerce esir ve çok sayıda mühimmat İngilizlerin eline geçmiştir. Bu anlatılarla Osmanlı askerlerine direnişin hem anlamsız hem de umutsuz olduğu mesajı verilerek teslimiyet yönünde psikolojik baskı kurulmuştur.²³

Beyannamelerde Osmanlı askerlerine doğrudan padişah üzerinden değil, İttihat ve Terakki yönetimi ile Almanlar üzerinden seslenilmiştir. Suçlamalar, özellikle Almanların sömürüsü ve İttihatçıların çıkarcılığı üzerinde yoğunlaşmış, askerlerin yıllardır yoksulluk, sefalet ve yaralarla sürüklenip durduğu, köylerindeki ailelerinin perişan olduğu, evlerin yıkıldığı ve çocukların sefalet içinde öldüğü vurgulanmıştır. İttihatçıların beceriksizliği, zulüm ve yolsuzlukları ağır biçimde eleştirilmiş, nazırların servet biriktirdiği, asker kaçaklarının rüşvetle kurtulduğu, halkın aklıktan kırıldığı ileri sürülmüştür. Almanların ülkeyi ekonomik olarak sömürdüğü, maden imtiyazlarını ele geçirdiği, Türk askerinin aç kalmasına rağmen erzakın

²² “Türk Askeri”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 4391/157; Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 338.

²³ “Masum Osmanlı Askerleri Niçin Harp Ediyorsunuz?”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 298/1215; Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 295-298.

Almanya'ya gönderildiği belirtilmiştir. İstanbul'daki sefaletin boyutları anlatılmış, kadınların namuslarının dahi Alman subayları tarafından paymal edildiği iddia edilmiştir. II. Abdülhamid dönemiyle kıyas yapılarak İttihatçıların o günleri bile arattıkları savunulmuştur. Dinî söylemlerle de askerin inancı hedef alınmış, Cihad-ı Ekber'in etkisiz kaldığı, Mekke Şerifi'nin İngilizlerle iş birliği örneği verilerek Osmanlı'nın İslam dünyasındaki itibarını yitirdiği öne sürülmüştür. Sonuçta askerlerin “gerçek düşmanın İngilizler değil, Almanlar ve İttihatçılar olduğu” fikrine ikna edilmesi ve teslimiyete çağırılması amaçlanmıştır:

“Askerler!

İşte üç seneden beri aç bi-ilaç felaketten felakete koşuyorsunuz. Köyünüzde ot ocak, kap kaçak namına hükûmet bir şey bırakmadı. Evlâd-ı iyâliniz sefil, evleriniz harâb oldu. Dolaşmadığınız neresi kaldı? Hangi hududu görmediniz? Hanginizin vücudunda bir süngü veya kurşun yarası yok? Allah'ın rahmet görmeyen bu çöllerinde katlandığınız mahrumiyetler, yurtlarınızda açlıktan ölmeye mahkûm olan yavrularınız, hülâsa sayılmakla bitmeyen bu mesâibi kimin için ihtiyar ediyorsunuz, bari bilseniz! Bari bilseniz diyorum, çünkü bilmiyorsunuz. Zavallı kardaşlarım! Ben de yıllarca müddet, yalnız kalbimde Türklük kaygısı olarak sizinle yan yana dövüştüm, Kafkasya'dan tutunuz da Romanya'ya kadar yalın ayak o kanlı izlerin arkasından koştum. Fakat, artık manası olmayan insanlığa yakışmayan bu haksız münazaadan bıktım. Kanımızı emmekten başka bir şey yapmayan Almanlığın kurbanı olmaktan usandım ve şimdi köyümden uzak, bu garib yerlerde sizi ve sizinle beraber harâb olup giden vatani düşünüp ağlıyorum.

Artık ne zamana kadar bu namussuz, satılmış hükûmetin esiri olup kalacaksınız? Mutlaka bize insanlığımızı başkaları mı tanıtmalı? Mutlaka bize hürriyetimizi hariçten mi gelip vermeli? Biraz insaf ile muhakeme ediniz! Meşrutiyet ilân edileliden beri hükûmet ne yaptı? Sırf sersemliği yüzünden şimdiki ile beraber bilmem kaçınıcı defa olarak ilân ettiği muharebelerden bahsetmek istemiyorum. Yine sırf idaresizliği, zulüm ve i'tisâfı yüzünden vukua gelen dâhilî ihtilâl vesaireyi de isterseniz unutalım. Fakat Allah için olsun söyleyiniz köyünüzde bir yolunuz mu var? Mektepler mi açıldı? Tarlalarınızı daha iyi sürmek, koyunlarınızı daha ziyade çoğaltmak, hülâsa asırlardan beri çektiğin sefaleti

azaltmak için size doğru yollar mı gösterildi? Memlekette ümran ve terakki namına darağaçlarından, maktullerden, menfalardan (sürgün yeri), zindanlardan başka ne var? Devr-i Hamidi'den lanetle bahseden İttihatçılar, her halde itiraf edelim, o günlere geniş geniş rahmet okuttular. Şu dakika memleket baştan başa taş taş üstünde kalmamış bir harâbezâra döndü. Yazık değil mi?

Biliyor musunuz ki dün tebaamız bugün müttefikimiz olan Bulgarların beş tane şeker fabrikaları var. Memleketimizde pancar mı yetişmez? Kafkasya'nın karları içinde donan kalbinizi biraz ısıtacak bir bardak çay için Almanlara avuç açıyoruz. Sırtınıza, ayağınıza, başınıza giydiğiniz o paçavralar için Almanya'ya harb borcumuz 250 milyon lirayı buldu. Daha şimdiden hükûmet borcuna karşılık maden imtiyazları veriyor. Bu gidişle bütün Anadolu Almanların eline geçecek, altın karşılığı olmayan kâğıt paraların vadesi hitama erince iflâs edeceğiz. Günde 300 dirhem ekmekle ordunun aklıktan nefesi kokarken hükûmet Almanya'yı doyurmak için vagon vagon buğday, zeytinyağı gönderiyor. Bugün her nazırımızın hiç olmazsa birkaç yüz bin lira serveti var. Kimi yağ, kimi un, şeker ticareti yaparak, kimi altınla on iki kuruşa yüzlük banknot toplayarak kasasını dolduruyor. Bir taraftan Almanlar, diğer taraftan İttihatçılar memleketi soyup bitiriyorlar.

İstanbul'da aklıktan ölenlerin günde 250 kişi olduğunu bilmiyor musunuz? Bilmiyor musunuz ki sefalet yüzünden namusuyla şöhret bulan Türk kadınları Alman gemicileri, zabitleri ile görüşmeye kadar tenezzül ediyorlar! Benimle beraber bir çoğunuz İstanbul'da iken pekâlâ gördünüz ve işittiniz. Bugün payitahtta İslam hanımları Almanlarla alenen evleniyorlar. Güya İslamiyet'i müdafaa için harp ederken her şeyden mukaddes olan ırzımızı herkesten evvel dostlarımız pâ-y-mâl ediyorlar. Bugün memlekette belki 100.000 asker kaçağı var. Hanginizin meçhulüdür ki bunların kimisine bir lira mukabilinde Alman şimendifer memûrîni sahte müteahhit vesikaları veriyorlar, kimisine de birkaç kuruşa merkez kumandanları, jandarma zabıt ve efradı, ahz-ı asker heyetleri, hatta köy imam ve muhtarları göz yumuyorlar. Buna harb-i mukaddes değil, harb-i ticaret derler. Irak'a gelirken yolda tesadûf etmediniz mi? Nakliyat otomobillerindeki Almanlar tutturabildikleri fiyatla müşteri taşıyorlar. Hatta biraz safdilene rast gelirse zabitanı bile ücretle naklediyorlar. Hangi birini sayayım? Benim kadar belki benden de iyi bu rezaletleri biliyorsunuz. Bütün Almanlar altın akçe aldıkları maaşlarıyla on

kuruşa yüzlük banknot toplayıp sonra aynı parayı istikrâz nâmı altında bize yüze ciro ediyorlar. Artık soyulmanın bu kadarı günah olmakla beraber ayıptır. Siz canınız dışınızda köyünüzde aileleriniz perişan, aç susuz harb ederken öbür tarafta âlem tica-retiyle hırsızlığıyla meşgul!

Harbin bidayetinden beri, Romanya'ya, Makedonya'ya, Galiçya'ya, İtalya'ya, hülâsa çârâktâr-ı âleme ordular gönderdik, evimizdeki buğdaya varıncaya kadar dostlarımıza verdik. Başımız sıkılınca iki çürük gemi, sekiz top, küfe küfe kâğıttan başka ne aldık? Hani ya yüz bin kişilik ordularıyla imdadımıza koşacak Almanlar!

Biz düşmanı yanlış yerde arıyoruz. Asıl düşman hem düşmanın en korkulusu, başımıza türlü türlü vaatlerle, Allah'ın belası gibi musallat olan Almanlar, sonra onlara adeta uşaklık eden İttihatçılardır. Görmüyor musunuz ki bütün dünya Almanlara karşı harp ediyor. Cihad-ı Ekber ilân etmişken âlem-i İslâmînin kılı yerinden oynamadıktan başka, hariçteki dindaşlarımızın mazhar-ı takbîhi bile olduk. Misal mi istiyorsunuz? İşte Şerif-i Mekke! Hükûmetin hukuk-ı İslamiyet'i muhafaza şöyle dursun, bilakis onu berbat ettiğine en büyük şahit evlâd-ı Rasulullah'dan olan mûmâileyh hazretlerinin İngilizlerle ittifakı ve İttihatçılara alenen ilân-ı husumetidir. Her taraf öyle. Hint ve Afgan'dan tutunuz da Cezayir, Fas'a kadar tek bir İslam hükûmet-i hâzırâyı tasvîb etmiyor. Almanlara memleketi verdikse dinimizi de mi bahşedeceğiz?

Zararın neresinden dönülse kârdır. Milletlerin istiklâliyeti için harb eden devletler elbette Türklerin esaretini istemezler. İnsaniyetin düşmanı olan, 20. asırda hak ve adâlet yerine zorbalıkla hükûmet etmek isteyen Almanlığa ve onun istibdadına karşı harb eden beşeriyetin nazarında biz Türkler Alman hırs-ı şânının kurbanları diye tanınılıyoruz. Henüz elinizde silahlarınız var iken insanlığınızı, esir olmadığınızı kendi kendinize ilân ve isbât ediniz. Memleketinizi istilâ eden bu haris ağgöz ecnebiyi aranızdan defediniz. Kendinize rahminiz yoksa bari köylerinizde açlıktan ölen evlatlarınıza, sefaletten namusunu satan kadınlarınıza acıyınız askerler.”²⁴

24 “Askerler!”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3471/150, 29 Kanunusani 1334.

Osmanlı kamuoyu ve askerî erkânının dikkatini çeken propaganda faaliyetleri cephe hattının yanı sıra İstanbul basınında da yankı bulmuştur. Gelibolu ve çevresine atılan bazı beyannameler dönemin gazetelerinde yer almış ve kamuoyunda tartışma yaratmıştır. Bu metinlerde İngilizlerin esirlere kötü davrandığına dair haberlerin yalan olduğu ileri sürülmüş, kamplarda Osmanlı esirlerinin iyi şartlarda yaşadığı iddia edilmiştir. Askerlerin teslimiyeti, kurtuluşun ötesinde refah, ibadet özgürlüğü ve insani muamele vaadiyle bir davete dönüştürülmüştür. Aşağıdaki beyanname bu yaklaşımı açıkça yansıtmaktadır:

“Türk Kardeşlerimiz! İngilizlerin aldıkları üserâya su-i muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında işaa edilen rivayetler kezb-i mahzurdur. Şu yalanların tezkibine en iyi delil Mısır darü'l-harbinde alınan üserâ-yı Osmaniye'nin bugünkü halidir. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak ve perişan olan asakir-i Osmaniye, İngiltere Hükûmeti tarafından fevkalade bakılıp her türlü esbab-ı ıstırahatleri temin olunduğuna ve din icabatına riayet adıldığına üserâ-yı mezkûre bugün beyan-ı memnuniyet eylemektedir. Binaenaleyh mezkûr yalanlara kulak vermeyip de esir düşmüş olan arkadaşlarınızın refah-ı hallerine iştirak etmeye siz de şitaban olunuz.”²⁵

Benzer içerikteki beyannameler Gelibolu ve Şimal Grubu siperlerine de atılmıştır. 28 Nisan ve 5 Haziran 1915 tarihlerine ait bu belgelerde Osmanlı esirlerine kötü muamele edildiği şeklindeki söylentilerin Almanların uydurması olduğu, aslında İngilizlerin aç ve perişan askerlere iyi baktığı vurgulanmış, Osmanlı askerleri esir düşen arkadaşlarının refahına katılmaya çağırılmıştır. Bu yaklaşımı yansıtan bir diğer örnek şöyledir:

“Ey Türk kardeşlerimiz! İngilizlerin, aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri çıkarılan rivayetler Almanların yalanlarıdır. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiliz Hükûmeti tarafından fevkalade

²⁵ “İngilizlerdeki Şaşkınlığın Yeni Alaimi.”, *Tanin*, 2 Mayıs 1915, s. 3.

iyi bakılmıştır. Mez-kûr yalanlara kulak vermeyip esir düşmüş arkadaşlarınızın refahına siz de iştirak edin.”²⁶

Savaşın ilerleyen safhalarında teslimiyet propagandası içerik, dil ve hedef çeşitliliği bakımından daha sistematik hâle gelmiştir. Ocak 1918'de Çanakkale Grup Kumandanlığının 5. Ordu'ya gönderdiği yazıda İtilaf uçaklarından atılan beyannameler ve Osmanlı esirlerinin olumlu koşullarını gösteren çok sayıda fotoğraftan söz edilmiştir. Beyannameler Sahra Muhtarı Ahmed Safi Efendi tarafından toplanıp Jandarma Kumandanlığına teslim edilmiştir. Arapça yazılan metinler özellikle Osmanlı ordusundaki Arap askerlerini hedef almış, onların ağzından aktarılan ifadelerle teslimiyet cazip gösterilmiştir. 47. ve 19. Alaylardan Abdülkadir İbn-i Talib ve İbrahim Mustafa'ya atfedilen sözlerde teslimiyet sonrası olumlu tecrübeler anlatılmıştır. İngiliz uçaklarının Çanakkale'ye bıraktığı bu materyallerden bazıları *Tanin* gazetesinde birebir yayımlanmış, dış sayfaları gazetenin aslına benzerken iç sayfalarında Osmanlı subay ve askerlerine yönelik çağrılar yer almıştır. Propagandada esirlerin kendi ifadeleriyle “yiyip içip yatmak dışında sıkıntıları olmadığını” belirten cümlelere yer verilmiş, bazıları esaret koşullarının evlerinden bile daha iyi olduğunu iddia ederek teslimiyeti teşvik etmiştir:

“Alay 48. Lehü'l-hamd fevkalâde sıhhatteyim katiyen hiçbir gûnâ bir cihetçe müşkilatımız olmadığı gibi hiçbir gûnâ merak edilecek bir şeyimiz yoktur efendim. Mehmed İlyas.

Alay 55. Rahatta olduğum gibi hiçbir sıkıntım yoktur, elhamdülillâh yiyip içip yatmaktayım efendim. Hamdi Osman.

Alay 55. Yiyip içmekten başka bir şeyimiz olmadığı gibi çok rahattayım efendim. Halil İbrahim Cafer.

Alay 55. Cenâb-ı Hakk'a yüzbinler ile şükür bize bakıldığı gibi hiçbir kimseye bakılmıyor işimiz yiyip içip yatmaktır efendim. Mustafa Hacı Kadir.

Alay 161. Hiçbir gûnâ düşüncem olmadığı gibi rahatım efendim. Sadık Ali.

²⁶ “Ey Türk kardeşlerimiz”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 5 Haziran 1915; Avcı, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 56.

Alay 161. Rahat ve sıhhatim fevkalade olmakla katiyen hiçbir cihetçe bir sıkıntımız olmadığı beyan ederim efendim. Şaban Şakir.

Alay 161. Rahatım iyidir efendim. Ahmed Mehmed.

Alay 161. Rahat ve iyiyim efendim. Mehmed Zakir.

Alay 161. Fevkalade rahat ve sıhhatim dolayısıyla kendi evim gibi serbest ve hiçbir cihetçe sıkıntımız olmadığı gibi fevkalade imrâr-ı hayat eylemekteyim efendim. Receb Ahmed.

Alay 163. Öteden beri işimiz yiyip içip oturmak olduğu beyan ederim efendim. Salih Hasan.

Alay 163. Rahat olduğum gibi yiyip içip yatmaktan ibarettir işimiz efendim. Nuri İsmail.

Alay 163. İyiyim ve rahatım başka hiçbir kederim olmadığı beyan ederim. Selim Mustafa.

Alay 163. Rahatım ve iyiyim. İzzet Sadık.

Alay 162. Yiyip içip yatmaktan başka hiçbir şeyimiz yoktur rahat ve sıhhatteyim efendim. Mehmed Haydar.

Alay 162. Yiyip içip yatıyoruz efendim. Musa Ali.

Alay 162. Rahat olduğum gibi anam gibi bana bakıyorlar efendim. Abdürrahman Süleyman.

Alay 162. Fevkalade iyiyim ve rahatım çok güzel bakıyorlar. Habib Receb.

Alay 162. Yiyip içip oturuyorum efendim. Mehmed Osman.

Alay 162. Sıhhatim ber-kemâl ve rahat olduğum gibi hiçbir gûnâ müşkilatımız yoktur efendim. İskender Receb.

Alay 162. Rahatım pek iyi bakıyorlar efendim. Salih Mustafa.”²⁷

Teslimiyeti özendiren psikolojik harekâtın en etkili unsurlarından biri, İngilizlere sığınmış Osmanlı askerlerinin kaleme aldığı mektup biçimindeki beyannamelerdi. Bu belgelerde askerlerin kendi iradeleriyle teslim oldukları ve gördükleri iyi muameleyi anlattıkları görülmektedir. Özellikle aile özlemi, açlık ve yoksulluk gibi hassas

²⁷ “Teslimiyeti Teşvik Eden İtilaf Propaganda Beyannameleri”, Genelkurmay ATASE 1, BDHK, 3471/150, 29 Kanunusani 1334.

duygular istismar edilerek “hayatta kalma” arzusu üzerinden teslimiyet cazip kılınmıştır. Beyannamelerde Osmanlı'nın gerçek dostunun İngiltere olduğu, Almanya'nın ise Türkleri çıkarları için kullanan sömürgeci bir güç olduğu ileri sürülmüştür. İngilizlerin Osmanlı'ya geçmişte yardım ettiği hatırlatılırken, Almanların milleti felakete sürüklediği iddia edilmiştir. Bu çerçevede 9 Temmuz 1333 (1917) tarihli aşağıdaki beyanname, savaşmadan teslim olunması için doğrudan çağrı yapmaktadır:

“Türk asker arkadaşlarıma

Kardeşlerim firar ederek iltica ettim, beni ve arkadaşlarımı aguşuna alarak hüsn-i suretle muamelesini gördüm, çölde kum deryalarında mahvolmaktasınız. Sevgili arkadaşlarım et konser-vesi ve tatlı kutusu ve peksimet için İngiliz siperlerine feda-yı can edip gönüllü olarak keşif kola gidiyorsunuz. İngilizlere iltica ediniz yemin ederim ki iltihak eden asker ve zabitan için yok yoktur. İngiliz'de her bir şey ziyadesiyle mevcuttur. Tayyare vâsıtasıyla attığı beyannameyi mütalaa ediniz. Güzel muamelesini gördüm. Seferberlikten beri Türkiye'de yani memleketlerinizde olan zulmü gördünüz, Elinizdeki mevcut mâl ve zahirelerinizi bile cebrî surette alıp ailelerinizi aç ve bi-ilaç olarak sokaklar ortasında perişan bir halde süründüğünü gözünüzle gördünüz. Tabii bilemem bu kadar birçok memleketlerinizde açlıktan ölen pek çoktur. Bundan haberiniz vardır ve arkadaşlarınızdan görünen de pek çoktur. İş üstündeki bu Alman Türk için harp etmiyor. Alman kendi menfaati içindir. Türklerin terakkisi ve te-alisi için değil tedennîsi içindir bu. Alman sizin memleketinizde bulunduğu müddetçe harb edip hiçbir zaman muvaffakiyet elde edemezsiniz ve sulhu dahi göremezsiniz. Bu ana kadar en güzel ve büyük memleketlerinizi gâib ettiniz. Arkadaşlarım serserilik lazım değil gözünüzü açın aklınızı başınıza alınız, bir an evvel İngiliz tarafına geliniz. Hayat her şeyden evveldir, bunu tasdik edersiniz. Hayat olmayacak olursa bir şey yapılamaz. Yetmiş seksen seneden beri Türkiye'yi muhafaza eden kim idi. Kırım ve Rusya muharebesinde Ruslar İstanbul'daki Ayastefanos'a kadar gelmiştir. Yakın zamanlarda Balkan Muharebesi'nde Türk'ün hukukunu muhafaza eden kim idi. Bu meseleler inkâr olunur mu? Katiyen inkâr edemezsiniz. Bunlar güneş gibi meydandadır. İngiliz'in Türklere karşı büyük yardımı olmuştur. İngiliz Türk'ün baba dostudur. Türkleri daima müdafaa eder, müdafaa etmektedir.

Sülale-i Peygamberi'den Mekke Emiri Şerif Hazretleri İslam'ı müdafaa için Medine'de harb ediyor. Medine-i Muhâsır'da Mısır'da 13 milyon İslam mevcuttur. Yalnız Türkiye'de İslam değil Mısır'da İslamiyet bâkîdir. Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Hazretlerini Edirne'de katlederek İstanbul'a cesedi nakl ile kendi kendini intihar etmiş diye söylediler, katiyen kendi intihar etmemiştir. Bu sözlerim düşman nasihati değil bir dost nasihati olduğunu her ferd bilmelidir. Vakit gâib etmeden İngiliz tarafına iltica ediniz arkadaşlar.

İngiliz tarafına iltica eden arkadaşlarınızdan (imza)

9 Temmuz 1333 (1917).”²⁸

İngilizlerin cepheye hava yoluyla attığı propaganda beyannameleri, dönemin hatıratlarında da geniş yer bulmuştur. Bu hatıratlarda belgelerin içeriği kadar psikolojik etkileri ve İngilizlerin amaçları değerlendirilmiştir. 1918'deki Filistin Cephesi'ni anlatan İbrahim Sorguç, asker mevcudunun ölüm, yaralanma, esir düşme ve özellikle firar nedeniyle ciddi biçimde azaldığını belirtir. Her bölükte ortalama yüz kişilik kayıplar yaşanmış, disiplin bozulmuş, gıda temini sorunlu hâle gelmiştir. Başlangıçta yeterli olan iâşe zamanla azalmış, ekmek sıkıntısı ağır açlığa yol açmıştır. Giyim eksikliği ise öyle artmıştır ki bazı askerler İngiliz ölülerinden kıyafet giymek zorunda kalmıştır. İngilizler beyannamelerinde bu durumu alaycı bir dille işlemişlerdir. Esir Türk askerlerinin etli pilav yerken çekilmiş fotoğrafları propaganda için kullanılmış, altlarına cephedeki askerlere hitap eden notlar eklenmiştir. Bu notlarda askerler “ne uğruna savaştıkları” sorusuyla karşı karşıya bırakılmış, moral bozucu ve alaycı bir üslup öne çıkmıştır. Bu materyaller, bireysel çözülmeyi aşarak kolektif bir teslimiyet psikolojisini tetiklemeyi amaçlayan bir taktik olmuştur.²⁹

İngilizlerin Kudüs çevresindeki çatışmalarda yürüttüğü psikolojik harp faaliyetleri de hatıratlarda dile getirilmiştir. Buna göre

²⁸ “Türk Asker Arkadaşlarıma”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3471/150, 29 Kanunusani 1334.

²⁹ İbrahim Sorguç, *Yd. P. Tğm. İbrahim Sorguç'un Anıları İstiklal Harbi Hatıratı: Kaybolan Filistin*, haz. Erdoğan Sorguç, (İzmir: İzmir Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri, 1995), s. 36-42.

siperlere yoğun biçimde beyanname ve fotoğraf atılarak Türk askerlerinin morali hedef alınmıştır. Bu malzemelerde özellikle esir düşen askerlerin yemek yerken çekilmiş neşeli görüntüleri öne çıkarılmış, açlık ve susuzluk çeken askerlere teslimiyet cazip bir şekilde gösterilmiştir. İngilizler, kampları her türlü konfora sahip birer misafirhane gibi yansıtarak savaşın zorluklarından bunalan askerlere umut aşılamaya çalışmıştır. Beyannameler çoğunlukla “Türk askeri, niçin harp ediyorsun? Silahını bırak” gibi doğrudan çağrılarla bitmiştir. Bu tür yönlendirmelerin etkisiz kaldığı da söylenemez; nitekim Filistin Cephesi'nin Kudüs civarındaki çatışmalarında piyade mevcudu kayıplar, şehitler ve esirler nedeniyle belirgin biçimde azalmıştır.³⁰

Cephelere bırakılan beyanname ve fotoğraflar kısa süreli propaganda işlevinin ötesinde kalıcı etki yaratmayı amaçlamıştır. Okuryazarlığın düşük olması nedeniyle askerler beyannameleri haftalarca yanlarında taşımış, okuyabilen birine denk geldiklerinde çözdürmüşlerdir. Fotoğraflardan birinde esir Türk askerleri zengin yiyeceklerle donatılmış masalarda kaşıklarıyla beklerken gösterilmiş, altına şu not düşülmüştür: “İşte, biz sizin esirlerinizi bile bu şekilde besliyoruz. Sizlere her zaman iyi muamele yapıyoruz. Hâlbuki sizler kendi vatanınızda dahi ot çorbası ile besleniyorsunuz.” Bu görseller yalnızca psikolojik etki yaratmakla kalmamış, cephede şaşırtıcı anlara da yol açmıştır. Örneğin, bir fotoğrafta askerler, şehit olduğunu sandıkları arkadaşları Salih'i teşhis etmiş, ancak Kuveysna'da kendisiyle karşılaştıklarında gerçeği öğrenmişlerdir. Hatıratlarda, Salih ve diğer esirlerin sofraya yalnızca poz için oturtulduğu, kaşık verildiği, yemek yememelerinin tembih edildiği ve çekim bitince sofradan kaldırıldıkları aktarılmaktadır. Bu tür sahte görüntülerle teslimiyet cazip gösterilmeye çalışılırken cephede tam tersi örnekler de yaşanmıştır. Ezan sesini duyan bazı Hintli Müslüman askerler Türk tarafına geçmiş ve İngilizlere karşı savaşmıştır. Diğer taraftan İngilizlerin bazı iddiaları da gerçeğe dayanmaktadır. “Ot çorbası” ifadesi doğrudan cephedeki sefaletin göstergesidir. Nitekim, sabit keşif koluna yemek götüren bir görevlinin düşman eline geçmesiyle bakraç İngilizlerin

30 Ergun Hiçyılmaz, *Esir Kampları Bana Biraz Hürriyet Yollar mısın?*, (İstanbul: Bilge Karınca, 2010), s. 46-48.

eline geçmiş, içindeki ot çorbası görülmüştür. Daha sonra esir alınan İngiliz askerler olayı doğrulamıştır. Hatıratlarda ayrıca, erzak yetersizliği yüzünden askerlerin kendi bölgelerinden topladıkları yabani otlardan çorba yaptıkları, içine soğan ve biraz peynir kattıkları belirtilir. Hatta bazı anılarda, papatya karışması sonucu tüm birliğin zehirlenerek hastanelik olduğu da aktarılmaktadır.³¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında cephelere, esir Osmanlı askerlerinin beyanları ve fotoğraflarının yanı sıra savaşın gidişatına dair düzenli bilgiler veren propaganda beyannameleri gönderilmiştir. Bu beyannamelerde gelişmeler ay ay özetlenmiş, özellikle İtilaf Devletleri'nin üstünlüğü vurgulanarak Osmanlı askerlerinin moralini bozmak ve teslimiyeti teşvik etmek amaçlanmıştır. Almanların sürekli gerilediği, yakında kesin yenilgiye uğrayacakları ileri sürülmüş, Filistin Cephesi'nde El-Ariş taarruzu sonrasında 4.500'den fazla asker esir alındığı, Gazze Muharebeleri'nde ağır kayıplar verildiği ve 53. Kolordu Komutanı Musa Kâzım Bey'in esir düştüğü iddia edilmiştir. İngilizler bu anlatılarda neredeyse bir Osmanlı ordusu kadar esir elde ettiklerini ileri sürmüş, Bağdat ve Samarra'nın ele geçirilmesi sürecinde 12.140, yalnızca Mayıs ayında ise 3.128 asker esir alındığını belirtmiştir. 12 Haziran 1918 tarihli bir beyannamede Almanların başarısız olduğu, İtilafların Berlin'e yönelik olası bir saldırıya hazırlandığı ifade edilmiş, 1918 başlarında Alman, Avusturyalı ve Osmanlı askerlerinden 100.000'den fazlasının esir alındığı, ölü ve yaralıların toplamının 500.000'e ulaştığı öne sürülmüştür. 7 Ekim 1918'de Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Başkanlığı'na sunulan belgelerde ise düşman uçaklarının Akbaş civarına attığı beyannamelerde Filistin Cephesi'nde 60.000 asker esir alındığı, İngiliz ordusunun Şam'a yaklaştığı, Makedonya Cephesi'nde Bulgarların teslim olduğu, Fransız cephesinde Almanların geri çekildiği, 27-30 Eylül arasında İngilizlerin 25.000 Alman askerini esir aldığı, Eylül ayı boyunca İngiliz, Fransız ve Amerikan ordularının 60.000'den fazla esir ile 500 top ele geçirdiği, 15 Temmuz'dan Ekim ayına kadar ise bu sayının 220.000'den fazla esir ve 3.000 topa ulaştığı belirtilmiştir. Ayrıca Avusturya-Macaristan ordusunun da ağır kayıplar verdiği, İtalya'nın

³¹ Hüseyin Aydın, *Acı Hatıralar*, (İstanbul: Sinan Matbaası, 1965), s. 25-27.

İtilaf saflarına katılmasıyla 1916'ya kadar 23.700 askerin —aralarında 604 subay— esir alındığı, 13 büyük top, 23 küçük top ve 148 mitral-yözün İtalyanların eline geçtiği yazılmıştır. Osmanlı belgelerinde ise bu propagandalarda sözü edilen yenilgilerin bazıları doğrulanmakta, ancak abartı düzeyi belirginleşmektedir: 18.000 kişilik Türk kuvveti El-Ariş'ten Romani'ye ilerlemiş, 4-8 Ağustos 1916'daki çatışmalarda ağır yenilgiye uğrayarak 4.000'den fazla asker esir, toplamda 9.000 zayıat vermiştir. İngilizler, Türk birliklerini Bi-Abd'a kadar takip ederek 19 Aralık'ta Tur-i Sina'yı geçip El-Ariş'i almış, Mağzaba'da 1.600, Refah'ta da birçok askeri esir etmiştir. Bu süreçte İngiliz uçakları, Osmanlı güzergâhlarını gözetleyip tren merkezlerini ve ordugâhları gece gündüz bombalayarak, moralleri iyice bozmuştur. Irak Cephe-si'nde de Nisan ayında Kutü'l-Amare kısa süreliğine Osmanlı tarafından kuşatılmışsa da Şubat sonunda yeniden İngilizlerin eline geçmiş, 50.000 kişilik Osmanlı kuvveti binlerce kayıp vermiş, 7.000'den fazlası esir düşmüş ve kalan birlikler 130 kilometre geri çekilmiştir. Bu bozgun Bağdat'ın 11 Mart 1917'de Arap ileri gelenlerinin desteğiyle İngilizlerin eline geçmesine kadar sürmüş, Osmanlı birlikleri kuzeye, Musul yönüne doğru geri çekilmeye devam etmiştir. Böylece İngiliz beyannamelerinde yer alan rakamların bütünüyle temelsiz olmadığı, ancak çoğu zaman gerçek kayıpların birkaç katına çıkarıldığı ve bunun Osmanlı askerlerinin direniş azmini kırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.³²

Propaganda beyannamelerini Osmanlı topraklarına atan İngiliz uçaklarının zaman zaman düştüğü de olmuştur. Bunlardan biri Midilli yakınlarında gerçekleşmiş, propaganda kâğıtları atan bir İngiliz uçağının düşmesi üzerine Osmanlı Devleti resmî açıklama yapmıştır. Açıklamada İngiliz Hava Kuvvetlerinin bu uçuşlara devam etmesi hâlinde ele geçirilen her İngiliz havacısının askerî onura saygısızlık gerekçesiyle cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Buna karşılık İngiliz

³² “İtilaf Devletlerinin Cephelere Attığı Teslimiyet ve Moral Bozucu Propaganda Beyannameleri”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3471/150, 29 Kanunusani 1334; Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Osmanlı Devleti,” *Atatürk Dergisi*, III/2 (2010), s. 137. Ayrıca Osmanlı Devleti Romani mevkinde vuku bulan muharebede kaybolup İngilizler tarafından esir alındıkları tahmin edilen subayların listesini hazırladı ve bulundukları yer ve sıhî durumlarını araştırdı. Romani mevkinde kaybolan Türk savaş esirleri için bkz. BOA, HR. SYS, 2198/33, 4 Ağustos 1332.

Hükûmeti, böyle bir cezalandırma durumunda misillemede bulunacağını Ekim 1918'de İstanbul'daki İsveç Ortaelçiliği aracılığıyla Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir.³³

İngiliz propagandasında esaretin konforu kadar Osmanlı'nın Almanya ile ittifakının yanlışlığı da öne çıkarılmıştır. Esirlerin ağzından yazıldığı iddia edilen beyannamelerde Almanların Müslümanları aldattığı ileri sürülmüş, İngilizler ise “gerçek dost” olarak gösterilmiştir. Bu söylem yalnızca fiziki refah vaadiyle sınırlı kalmayıp ideolojik olarak da askerlerin bağlılıklarını sarsmayı hedeflemiştir:

“Biz Müslümanları pekiyi biliriz ki Almanlar hilekâr bir millettir. Tarih bile bunların böyle olduğuna şahittir. Bu halde Almanlar sizi aldatıyor ve memleketinizi mahvediyorlar. Bundan başka bunların fikri, yer ve yurdunuzu zapt etmek ve Almanlarla doldurmaktadır... Emin olunuz ki bütün dindaşlarınız, Almanlar tarafından aldatıldığınıza canları acıyor ve gece gündüz Almanların elinde ve hilelerinden kurtulmanıza yürekten dua ediyorlar.”³⁴

Esaretin maddi refah içinde geçtiğini öne süren bu söylemler doğrudan cephedeki askerleri teslim olmaya teşvik ediyordu. Propaganda metinlerinde esaret adeta bir nimet gibi sunulmuştur. Bir beyannamede sekiz Osmanlı esirinin ifadelerine yer verilmiş, İngilizlerin onlara “güzel ekmek, temiz su ve tütün verdiği”, hastaları uzman doktorlara tedavi ettirdiği, çalışanlara ise ücret ödediği belirtilmiştir. Osmanlı askerlerine şu şekilde seslenilmiştir: “Yukarıda yapmış olduğumuz açıklamalarda amacımız, sizlere gerçekleri söylemektedir. Yapılan bu savaş yüce devletimizin menfaatleri için değil, Almanların menfaat ve çıkarlarını temin yolunda olduğu için bu savaşta çekilip boş yere Almanların hatırı için kanlarınızı dökmeyiniz.” Bu belgelerde esirlerin yalnızca temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı, aynı zamanda değer verilen bireyler olarak muamele gördükleri vurgulanmıştır. İngilizler, Osmanlı askerlerinin esareti utanç verici bir durum

³³ “Düşman Savaş Uçağının Midilli Yakınlarında Düşmesi”, BOA, HR. SYS, 2208/33, 25 Ekim 1334.

³⁴ “Asya Grubu Bölgesine Atılan Bir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 11 Haziran 1915; Aşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 63.

yerine insani ve itibarlı bir süreç olarak görmelerini amaçlamışlardır. Özellikle iltica edenlerin daha iyi şartlarda yaşayacakları, maaş alacakları ve hastalandıklarında “mütehassıs doktorlar” tarafından tedavi edilecekleri sıkça belirtilmiştir.³⁵

Seddülbahir bölgesine 23 Aralık 1915'te atılan bir beyannamede 18 Osmanlı esirinin isim ve alayları yer almış, özellikle yaralı ve hastaların iyi beslendiği ve hastanelerde iyi şartlarda tedavi edildikleri vurgulanmıştır. Esirlerin kamplarda huzurlu bir yaşam sürdürdüğünü göstermek amacıyla hazırlanan fotoğraflarda toplu ibadet sahneleri de bulunmuş, esirlerin namaz kılarken tasvir edilmesiyle dini vecibelerini serbestçe yerine getirebildikleri mesajı verilmiştir. Bu tür örneklerde esaret cazip gösterilmeye çalışılırken, bazı beyannamelerde ise farklı bir söylem öne çıkmıştır. Nitekim 9 Temmuz 1915 tarihli bir beyannamede Türk askerinin cesareti övülmüş, ancak savaşın aslında Almanya'nın çıkarları uğruna sürdürüldüğü ileri sürülmüştür:

“...Şecaat ve cesaretiniz cihanın malumudur. Ne için sırf Almanya'nın menfaati hususiyeti için icra bulunan muharebenin müddetini, beyhude temdid ediyorsunuz...Sizlerle muharebe etmeye mecbur olmaktan dolayı pek ziyade teessüf ediyorlar. Mamafih İngiltere Devleti kendisini erbab-ı siyasetinizin sizi ellerine teslim etmiş oldukları Almanları tasallutundan kurtarmak için hâlihazırda icra olunan harb-i ittihaza mecbur oldu.”³⁶

İngilizler bu ifadelerle Türk askerine doğrudan hitap ederek savaşın gerekçesini sorgulatmaya ve Osmanlı-Alman ittifakına karşı güvensizlik aşılamaya çalışmıştır. Teslim olan esirlerin düşman değil, “yanlış yönlendirilmiş dostlar” olarak görüldüğü ima edilmiş ve bireysel teslimiyet meşrulaştırılmak istenmiştir.

Osmanlı karargâhına ulaşan “genel harp durumu” raporlarında, savaşın gidişatına dair güncel değerlendirmeler yer almıştır. Bu raporlarda Batı Cephesi'ndeki yoğun topçu faaliyetleri, Almanya'nın

35 “Sekiz Osmanlı Esirinin İfadesini İçerir Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 404/1592; Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 116.

36 “Türk Askerinin Cesaretini Öven Beyanname”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3438/26, 27 Mayıs 1915, 9 Mayıs 1915.

geri çekilişleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İtilaf Devletleri lehine giderek sertleşen tutumu vurgulanmıştır. Bu tür kayıtlar, doğrudan bir propaganda aracı olmasalar da İngiliz beyannamelerinde yer alan karamsar savaş tasvirleriyle örtüşmüş, böylece cephedeki askerlerin, savaşın çıkmazda olduğu yönündeki algısının güçlenmesine dolaylı biçimde zemin hazırlamıştır:

“Doaver'de fasıllı topçu ateşi devam etti. Vaşington Hükûmeti Almanya'ya mümkün olduğu derecede şiddetli davranıyor. Avrupa'da bulunan bütün me'mûrîn-i siyâsiyesi evâmîr-i lâzime ahz etmişlerdir. Mahâfil-i resmiye nikbîn bulunmuyor.

Dün gece Niyopol'un cenûb-ı garbîsinde bulunan düşman si-perlerine hücum ile 13 esir aldık. Zâyi'ât za'îfidir. Bugün topçu ve lağım fa'âliyeti vardır.

Paris: Mevz'in garbına bombardıman yapılıyor. Mevz'in şarkındaki 304 rakımlı tepe ve Doaver'de topçu devam ediyor. Pi-yade hâl-i sükûnettedir. Loren ve Somon cenûbundaki düşman mevâzi'ini şiddetli bombardıman ettik.”³⁷

İtilaf Devletleri'nin propaganda faaliyeti savaş boyunca hem Osmanlı askerini hem de devletin siyasi meşruiyetini hedef almıştır. Buna karşı Osmanlı idaresi, merkezde ve cephe gerisinde bir dizi önlem devreye sokmuştur. Cephelere ve şehir merkezlerine bırakılan beyannameler, mektuplar ve gazete nüshaları planlı biçimde toplanıp imha edilmiş, elde edilenler düzenli raporlarla merkeze bildirilmiştir. Ayrıca bu içerikler hakkında kamuoyu bilgilendirilmiş, askerî moralin korunması için resmî açıklamalar yapılmış ve karşı propaganda yürütülmüştür. Düşman söyleminin “yalan, iftira ve ah-laki meşruiyetten yoksun” olduğu vurgusu ise dönemin basınında ve resmî belgelerinde sıkça tekrarlanmıştır.

Propaganda materyallerinin yerel düzeyde nasıl tespit edilip merkeze bildirildiğini gösteren belgeler dikkat çekicidir. Osmanlı idaresi, askeri cephelerde olduğu gibi bürokratik alanda da örgütlü bir direnç sergilemiştir. Nitekim 26 Ağustos 1918'de İstanbul Makriköy'e

³⁷ “Batı Cephesi'ndeki Gelişmeleri Bildiren Harp Durumu”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3443/45, 16 Şubat 1332.

düşman tayyarelerince atılan propaganda materyalleri yerel görevlilerce toplanarak merkeze bildirilmiştir. İstanbul Vilâyetinin Dâhiliye Nezâretine gönderdiği yazıda bu materyallerin Jandarma Kumandanlığına teslim edildiği ve inceleme için merkeze iletiliği belirtilmiştir. Belgeler arasında yedi küçük kıt'a, on altı çift ve bir tek sayfalık evsat kıt'a ile üç büyük kıt'alık beyannameler ve gazete nüshaları yer almaktaydı:

“Devletlü efendim hazretleri

Geçen gece vürûd eden düşman tayyareleri tarafından atılıp Sahra (?) Muhtarı Ahmed Sâfî Efendi tarafından görülmesiyle toplanılarak jandarma kumandanlığına teslim edilmiş ve Makriköy kazâsı kâimmakamlığından gönderilmiş olan yedi adet küçük kıt'ada ve on altı adet çift ve bir adet tek sahîfeli evsat kıt'ada ve üç adet kebîr kıt'ada beyânnâme ve gazete nüshaları leffen takdîm kılınmıştır ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir. Fî 19 Zi'l-ka'de sene 1336 ve fî 26 Ağustos sene 1334

Vâlî Vekîli (imza)³⁸

Bu belge, Osmanlı'nın propagandaya karşı geliştirdiği kurumsal refleksi göstermesi bakımından kayda değerdir. Cephelerin yanı sıra kent merkezlerinde de halk ile idarenin bu faaliyetlere karşı bilinçli hareket ettiği anlaşılmaktadır. Propaganda metinlerine verilen karşılıklar, askerî tedbirin ötesinde ideolojik ve siyasî bir refleks niteliği taşımıştır. Beyannamelerde esaretin cazip gösterilmesinin yanında Osmanlı yönetimi doğrudan hedef alınmış, askerlerin zihninde rejime güvensizlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bazı belgelerde İttihat ve Terakki savaşın baş sorumlusu olarak gösterilirken İngiltere'nin Osmanlı'nın tarafsızlığını kabul edip toprak bütünlüğünü garanti etmeye hazır olduğu, ancak bu fırsatın İttihatçılar tarafından heba edildiği ileri sürülmüştür. Ayrıca Irak ve Basra'nın İngiliz kontrolüne geçtiği, ülkenin dört bir yanının ateşle kuşatıldığı vurgulanmış, kurtuluşun İttihatçıların tasfiyesi, Alman subaylarının sınır dışı edilmesi

³⁸ “Düşman Uçaklarınca Atılan Beyannamelerin Toplanarak Kaymakamlığa Gönderilmesine Dair”, BOA, DH. EUM, 6. Şb. 55/38, 26 Ağustos 1334.

ve İngiltere himayesinde yeni bir hükümet kurulmasıyla mümkün olacağı savunulmuştur.³⁹

Beyannameler aracılığıyla yürütülen psikolojik savaş yoğunlukla Osmanlı askerini güçsüz ve çaresiz göstermeye dayansa da sahadaki gelişmeler bu algıyla örtüşmemektedir. Osmanlı istihbarat raporları, cephede disiplinli ve dirençli bir savaş yürütüldüğünü ortaya koymakta, ordunun savunmada olduğu kadar karşı saldırılarda da etkili olduğunu göstermektedir. Bu belgeler propaganda söylemlerini boşa çıkaran moral dayanaklar olmuştur. Özellikle Mısır'daki Katya bölgesindeki çatışmalarda İngilizlerin yoğun taarruzuna rağmen Osmanlı süvarilerinin başarılı savunma yaptığı, düşmanın ağır kayıplar verip esir bıraktığı kaydedilmiştir:

“Küçük süvari müfrezesi tarafından müdâfa‘a edilen (Katya) köyü (3000) kuvvetinde düşman kıta‘âtı tarafından dūçâr-ı ta‘arruz oldu. Süvariler şiddetli bir muhârebeden sonra düşmanı def edebildiler.

23 tarihinde 500 kuvvetinde olan düşman (Revidar'da) mevâzi‘imize kuvvetli ta‘arruzlarda bulundularsa da 30 esir ve 40 maktûl bırakarak tard olundular.”⁴⁰

Osmanlı askerine yönelik propagandanın etkinliğini değerlendirmek için mesajların ulaştığı cephe koşullarının dikkate alınması gerekir. İtilaf Devletleri'nin beyannamelerinde sunulan vaatlerin etkisi, savaşın ilerleyen safhalarında cephelerde yaşanan açlık, susuzluk, moral bozukluğu, aile özlemi ve savaşın anlamsızlaşması gibi etkenlerle doğrudan ilişkilidir. Bu zemin, esaret altındaki askerlerin mektuplarında da izlenmiş, esaretin rahat, hatta bir ‘kurtuluş’ olarak betimlendiği görülmüş ve umutsuzluk içindeki askerler için ikna edici hâle gelmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Şeyhülislamı Hayri Efendi'nin cihat fetvası sert biçimde eleştirilmiş, İslam dünyasında etkisiz kaldığı iddia edilmiş, İngiltere hâkimiyetindeki 350 milyon

³⁹ “İttihat ve Terakki Karşıtı Propaganda Beyannamesi”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 318/1467, 3 Nisan 1333; BDHK, 3471/150, 29 Kanunusani 1334.

⁴⁰ “Katya Muharebesi'nde Osmanlı Süvarilerinin İngiliz Taarruzunu Püskürttüğüne Dair Rapor”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 3443/45, 16 Şubat 1332.

Müslüman'ın huzur içinde yaşadığı ve bu nedenle savaşa gerek bulunmadığı savunulmuştur. Fetvanın huzurlu Müslümanların düzenini bozmak amacıyla yayımlandığı öne sürülmüş, cihat çağrısının gerçeği yansıtmadığı iddia edilmiştir. İtilaf propagandası içerik, dil, üslup, kullanılan materyaller ve sembolik unsurlar bakımından çeşitlilik göstermekte, metinlerde hedef kitleye doğrudan hitap eden duygusal ve ideolojik motifler öne çıkarılmakta, din, milliyet ve kardeşlik temaları üzerinden ikna zemini kurulmaya çalışılmaktadır. Böylece beyannameler bilgi aktarmanın ötesinde psikolojik etki üretmeye yönelik araçlara dönüşmekte, hitap biçimleri, yumuşak dil ve tarihsel referanslar ile düşmanın kendisini “koruyucu” ya da “özgürlükçü” olarak sunma çabası ikna gücünü artırma stratejileriyle ilişkilendirilmektedir. Nitekim bir beyannamede “Ey vatan dindaşlarımız ve asker kardeşlerimiz!” hitabıyla Osmanlı askerlerine seslenilmiş, İngiltere'nin tarih boyunca himayesi altındaki halkların din, mezhep ve millî kimliklerine müdahale etmediği, aksine özgürlük içinde yaşamalarını sağladığı vurgulanmış, İngiltere'nin köleliği yasakladığı ve hürriyeti temel hak olarak gördüğü ifade edilerek bu tutumun dünyaya ilan edildiği belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın Abdülmecid döneminde dağılmaktan İngiltere'nin desteği sayesinde kurtulduğu, Reşit Paşa gibi siyasetçilerin öngörüsü ve İngiliz desteğinin bu süreçte belirleyici olduğu ileri sürülmüştür.⁴¹

Sonuç olarak İngilizler tarafından uçaklarla cephelere atılan propaganda beyannameleri, savaşın zihinlerde de sürdüğünün göstergesidir. Fotoğraflar, esir mektupları ve savaş haberleriyle desteklenen bu belgeler, Osmanlı askerlerinin moralini bozmak, teslimiyeti teşvik etmek ve savaşın meşruiyetini sorgulatmak amacıyla hazırlanmıştır. Her ne kadar beyannameler beklenen etkiyi her zaman yaratmasa da beyannamelerin açlık, yoksulluk ve umutsuzluk ortamında asker psikolojisini zaman zaman etkilediği hatıralar ve resmî belgelerden anlaşılmaktadır.

⁴¹ “Ey Vatan Dindaşlarımız ve Asker Kardeşlerimiz”, Genelkurmay ATASE Arşivi, BDHK, 298/1215; Avcı, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, s. 285-289.

İngilizlerin Esir Kamplarında Tutsakların Psikolojisini Hedef Alan Propaganda Stratejileri

İngilizlerin Osmanlı esirlerine yönelik propagandası savaş boyunca kesintisiz sürmüştür. Esir kamplarında yürütülen bu psikolojik savaşın amacı, moral bozmak ve direniş azmini kırmaktır. Türkler aleyhinde gazeteler ve Osmanlı'nın başarısızlıklarını vurgulayan bildiriler düzenli olarak dağıtılmış, özellikle *El-Ahram* gibi yayın organları kamplara sokularak esirlerin direnci hedef alınmıştır. Kamp yöneticileri de her gün kara tahtalara İstanbul'un işgali, İtalyanların Konya'ya girişi, Fransızların Hatay, Maraş ve Adana'yı ele geçirdiği gibi haberler yazarak umutları zayıflatmıştır. Bu baskının en sarsıcı etkisi, Yunanların İzmir'i işgali haberinin yarattığı üzüntüyle görülmüştür. Olumsuzluklardan etkilenen bazı esirler kaçmaya teşebbüs etmiş, bunun üzerine güvenlik artırılmış ve kamplar adeta demirden hapishanelere dönüştürülmüştür.⁴²

Osmanlı esirlerine yönelik İngiliz propagandası yalnızca yazılı materyallerle sınırlı kalmamış, sahne performansları, sembolik temsiller ve mizansenlerle de sürdürülmüştür. Eğlence kisvesi altında sunulan bu faaliyetler, esirler üzerinde psikolojik baskı kurmayı amaçlayan incelikli bir stratejinin parçası olmuştur. Gösterilerde Osmanlı ve müttefikleri zayıf, tükenmiş ve çaresiz biçimde resmedilirken düşmanların üstünlüğü pekiştirilmiştir. Bu stratejinin çarpıcı bir örneği Bellary Kampı'ndaki tiyatro oyunudur. Oyunda uzun boylu bir Amerikalı, ardından şişman bir İngiliz, nazik bir Fransız ve bir İtalyan dinç adımlarla yürürken Rusya defalarca yere düşmekte, Almanya topallamakta, Avusturya'nın kolları kırılmış, Osmanlı ise diz çökmüş hâlde gösterilmiştir. Bulgar düşüncelere dalarken Belçika, Romanya, Sırbistan ve Karadağ yorgun biçimde tekrar ayağa kalkmıştır. İspanya sahneyi seyretmekle yetinirken Yunanistan İngiliz ve Fransızlardan aldığı birkaç sözle mutlu görünmekteydi. Gösteri mızık ve marşlarla sonlandırılarak propaganda duygusal bir atmosferle tamamlanmıştı.⁴³

⁴² Mülâzım Mehmet Sinan, *Harp Hatıralarım: Çanakkale-İrak-Kafkas Cephesi*, haz. Hasan Babacan, Servet Aşar, Muharrem Bayar, (Ankara: Vadi, 2006), s. 118-121.

⁴³ Hüseyin Fehmi Genişol, *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na: Cephede Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*, haz. Mustafa Yeni, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 106-107.

Görsel ve temsili propaganda faaliyetlerinin yanı sıra İngilizlerin esir kamplarında yürüttüğü bir diğer strateji misyonerlik faaliyetleri olmuştur. Dini söylem üzerinden esirlerin inanç dünyasına müdahale edilerek Hristiyanlığa yönlendirilmeleri hedeflenmiştir. Özellikle Bağdat Kampı'nda İngiliz Protestan papazları ve misyonerler esirlerle doğrudan temas kurmuş, dinî anlatımlar yapmış ve çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Arap harfleriyle basılmış Türkçe İncil nüshaları dağıtılarak Hristiyanlığın kamplarda yayılması için organize bir çaba gösterilmiştir.⁴⁴

Dini propagandayla bireysel inançlara etki etmeye çalışan İngilizler, bazı esirleri birebir ilişki ve yönlendirme yoluyla da kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardır. Çeşitli vaatler ve baskılarla bazı esirler propaganda malzemesi hâline getirilmiştir. Örneğin Kayserili Sait adlı bir onbaşı, kamp komutanına isteyerek esir düştüğünü söylemiş ve elindeki parayı gönüllü teslim etmiştir. Oysa daha önce cephede cesaretle savaşmış olan bu asker, propagandanın etkisiyle bu tavrı sergilemiştir. Benzer eğilim gösteren bazı askerler ise nasihatle vazgeçirilmiştir. Ayrıca yaklaşık 15 kişilik bir Rumelili esir grubu İngilizlere iltica ederek onların hizmetine girmiş, kamp içinde propaganda faaliyetlerini desteklemiştir. Ancak Türk esirlerinin büyük çoğunluğu bu çağrılara kulak asmamış, taraf değiştirmemiştir. Bu durum, tüm baskılara rağmen milli ve ahlaki duruşun korunduğunu göstermektedir.⁴⁵

İngilizlerin propaganda faaliyetleri yalnızca Osmanlı esirleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kendi ordularındaki Müslüman Hintli askerleri de hedef almıştır. Amaç, sömürge birliklerindeki Müslümanları Osmanlı'dan soğutmak ve dinî birlik hissini kırmaktır. Osmanlı subayı Şükrü Nail Soysal hatıratında bu süreci detaylı biçimde anlatır. Esaret sırasında Hintli askerlerin gözetimine verildiğinde önce tedirgin olmuş, onların Müslüman olduğunu öğrenince rahatlamıştır. Soysal, neden İngilizlere hizmet ettiklerini sorduğunda

⁴⁴ Nurettin Peker, *Tüfek Omza: Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür*, haz. Orhan Peker, Hilal Akkartal, (İstanbul: Doğan Kitap, 2009), s. 191.

⁴⁵ Taşköprülü Mehmet Efendi, *Irak Cephesi'nden Burma'ya Savaşın ve Esaretin Günlüğü*, haz. Mesut Uyar, Ahmet Özcan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 79-80.

Hintli başçavuş, yoğun kara propaganda ile Türklerin artık Müslüman sayılmadığını, Almanlarla iş birliği yaptıkları için “öldürülmesi gereken düşmanlar” olarak tanıtıldıklarını söylemiştir. İngilizler esir kamplarındaki psikolojik savaşı yalnızca Türk askerleriyle sınırlamamış, İslam dünyasında Müslümanları birbirine düşürmeye yönelik daha geniş bir algı operasyonu yürütmüştür.⁴⁶

Türk esirleri, savaş koşullarının zorluğu ve İngiliz propagandasının yoğun baskısı altında dahi millî kimliklerini korumaya ve direniş ruhunu canlı tutmaya çalışmışlardır. Özellikle Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması, kamplardaki Türk esirleri üzerinde moral düzeltici bir etki yaratmıştır. Bu gelişme İngilizleri rahatsız etmiş ve kamplarda sistemli bir karşı propaganda süreci başlatılmıştır. Anadolu'dan gelen olumlu haberler, esirlerin özgüvenlerini yeniden kazanmalarına vesile olmuş, daha önce suskun ve umutsuz olanlar artık İngiliz görevlilere karşı daha dik durmaya ve kendilerini savunmaya başlamışlardır. Bunun karşısında tedirginleşen İngiliz makamları, önce gazetelerin kampa girişini engellemeye çalışmış, başarılı olamayınca daha farklı yöntemler denemiştir. Bu kapsamda “Bildiklerimiz” başlıklı bir beyanname hazırlanarak kamp tellerine asılmış, esirlere okunması teşvik edilmiş ve çavuşlara para verilerek esirler nezdinde etkili olmaları istenmiştir. Ancak bu girişimler, Türk esirler arasında beklenen etkiyi yaratmamış, aksine İngiliz propagandasının başarısızlığı, esirlerde bir bilinçlenmeye ve İngilizlere yönelik nefret duygusunun artmasına yol açmıştır.⁴⁷

Millî Mücadele'nin kamplarda doğurduğu moral ve direniş havasını kırmak isteyen İngilizler, bu kez daha hassas bir noktayı hedef alarak esirler arasında dinî temelli propaganda yöntemine başvurmuştur. Amaçları, esirlerin ortak dayanışmasını zayıflatmak ve Anadolu Hareketi'ne karşı menfi duygular oluşturmaktı. Bu doğrultuda Hz. Muhammed'in türbedarı olarak bilinen Şeyh Ahmed başta olmak

⁴⁶ Şükrü Nail Soysal, *Esaretten Zafer: Uşaklı Bir Muharip Gazi Nail'in (Soysal) Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, haz. Barış Metin, (İstanbul: AKY, 2012), s. 197-202.

⁴⁷ Eyüb Sabri Akgöl, *Esaret Hâtıraları: Bir Esirin Hâtıraları ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi: Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz*, haz. Nejat Sefercioğlu, (İstanbul: Tercüman, 1978), s. 81-82.

üzere birçok şeyh tarafından imzalanmış fetvalar esirler arasında dolaşıma sokuldu. İngilizlerin yönlendirmesiyle yayımlanan bu fetvalarda halifeye ve padişaha itaat vurgulanıyor, Millî Mücadele'ye ise doğrudan karşı çıkılarak dinî meşruiyet tartışması yaratılmak isteniyordu. Fetvada yer alan anlatıya göre Şeyh Ahmed istihareye yatmış ve rüyasında peygamberi gördüğünü iddia etmiştir. Ona göre peygamber, Müslümanların durumunun çok kötü olduğunu, bu konuda acilen uyarı yapılmazsa ahirette şefaate edilmeyeceğini söylemiştir. Bu anlatı üzerinden Millî Mücadele, din dışı ve gayrimeşru bir hareket olarak resmedilmeye çalışılmıştır. Ancak bu propagandaya karşı kamplarda güçlü bir direniş de gelişmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığıyla bilinen Nurettin Peker, Şeyh Ahmed'in vasiyetname niteliğindeki bu fetvasını esirlere dağıtmamış, imha ederek yayılmasını engellemiştir. Böylece İngilizlerin dinî duygular üzerinden yürüttüğü bu algı operasyonu boşa çıkarılmıştır.⁴⁸

İngilizler, dinî propagandayla eş zamanlı olarak Kuva-yı Milliye hareketine karşı yoğun bir karalama kampanyası yürütmüşlerdir. Kamplarda Mustafa Kemal Paşa'nın padişaha isyan ettiği, rütbelerinin alındığı ve idama mahkûm edildiği yönünde söylentiler yayılmıştır. Ayrıca millî kuvvetlerin Maraş ve Antep'te yağmalamalar yaptığı, masum halkı öldürdüğü ve bu nedenle Yunan ordusunun düzenli birlikler hâlinde Anadolu'ya ilerlediği şeklinde dezenformasyonlarla esirlerin moralini zayıflatmak amaçlanmıştır. Bu kasıtlı karartma politikası karşısında kamplarda düzenlenen konferanslar ve temsiller esirler için bir anlam taşımamış, pek çok asker ciddi bir moral çöküntüsüne sürüklenmiştir. Ancak bu tablo, pasif bir direniş biçiminin de doğmasına vesile olmuştur. Kampların duvarlarına “Öl ama teslim olma” yazıları yazılmış, Tefik Fikret'in şiirleri okunarak işgalcilere karşı sembolik bir duruş sergilenmiştir. Bu dönemde esirler arasında dolaşan ve mücadele ruhunu canlı tutan şiirlerden biri de kayıt altına alınmıştır:

Kes, kopar, ez, yak, yık!

Ne aman ver, ne ah işit, ne yazık!

⁴⁸ Peker, *Tüfek Omza*, s. 197-200.

Sönsün evler, sürünsün aileler,
 Kalmasın hırpalanmadık bir yer!
 Her ocak benzesin mezar taşına
 Damlar insin yetimlerin başına
 Bu ne vicdan garaz ne şüphe ne ar
 Yere geç satvetinle ey serdar!⁴⁹

İngilizlerin en büyük endişelerinden biri, esirlerin savaş sonrasında Anadolu'ya dönerek Millî Mücadele'ye katılmalarıydı. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için yoğun bir propaganda kampanyası başlatılmış, özellikle Mustafa Kemal Paşa hedef alınmıştır. Paşa hakkında verilmiş idam fetvası kamplarda dolaşıma sokulmuş, Ermeni tercümanlar aracılığıyla esirlere duyurulmuştur. Ayrıca Rum ve Ermeni tercümanlar tarafından hazırlanan ve gazete boyutunda basılan ilanlarda Mustafa Kemal'in halka yalnızca “sıkıntı ve üzüntü” getirdiği, yakalanıp cezalandırılması için özel birliklerin kurulduğu öne sürülmüştür. Başka bir ilanda ise kendisine büyük servet teklif edildiği, fakat bunu reddederek nankörlük ettiği iddia edilmiştir. Ancak bilinçli Türk esirler, bu propagandaların yol açabileceği bölünmenin farkındaydılar. Nurettin Peker ve arkadaşları, hilafet yanlısı askerlerin etkilenebileceğini öngörerek fetvayı gizlice fırında yakıp dolaşıma girmesini engellemişlerdir. Bu olay fark edilince Peker sorguya alınmış, suç üstlenmek isteyen diğer çavuşlara rağmen Ermeni tercüman gerçeği raporlamıştır. Mahkemede Peker, fetvayı dini gerekçelerle imha ettiğini savunmuştur. Ona göre kutsal metinler saygıyla korunmalıydı, ancak bu fetva rastgele elden ele dolaştırılıyordu. Esirlerin zaten içeriği öğrendiğini belirterek kendini savunmuştur. Bu süreçte hem Türk hem İngiliz çavuşlar Peker lehine tanıklık etmiş, özellikle T.E. Keane onun “iyi bir insan” olduğunu, arkadaşlarına yardım ettiğini yazılı beyanla bildirmiştir. Mezopotamya Kadılığı'ndan gelen olumlu yanıt da Peker'in savunmasını desteklemiş ve sonunda beraatine karar verilmiştir. Bu olay, İngilizlerin kamplarda yürüttüğü psikolojik ve ideolojik propagandaya karşı esirlerin gösterdiği fikişsel direnişin

⁴⁹ Mülâzım Mehmet Sinan, *Harp Hatıralarım*, s. 121-122.

çarpıcı bir örneği olmuştur. Nurettin Peker ve arkadaşlarının tavrı, esaret altında bile millî şuurun ve direniş ruhunun nasıl korunduğunun kanıtılamaktadır.⁵⁰

Mondros Mütarekesi'nin ardından İngiliz yetkililer, Osmanlı topraklarında kamu düzenini sağlamak için yeni arayışlara yönelmişlerdi. Bu çerçevede Mısır ve İstanbul'daki yöneticiler, savaş esirlerinden faydalanmayı amaçlayan dikkat çekici bir plan geliştirdiler. Hedef, Osmanlı coğrafyasında görev yapacak bir jandarma gücü kurmak ve bu gücü esirlerden seçilecek gönüllülerle desteklemektir. Amiral Richard Webb, 29 Mart 1919 tarihli telgrafında bu girişimin hem İngiliz çıkarlarına hem de Osmanlı topraklarında düzenin tesisine hizmet edeceğini savundu. Webb'e göre İngilizlerin disiplini altında kalan Türk esirleri, “yerel vahşiliklerinden” sıyrılmaya başlamış ve İngiliz adalet anlayışından etkilenmişlerdi. Bu nedenle kurulacak jandarma gücü, Anadolu'da siyasî istikrarın, idarî etkinliğin ve ticaretin sürekliliğinin teminatı olabilirdi. Ancak 10 Nisan 1919 tarihli Dışişleri raporunda bu öneri temkinli karşılandı. Jandarma teşkilatının askerî bir mesele değil, sivil idarenin konusu olduğu vurgulandı. Ayrıca Türkiye'nin hangi bölgelerinin manda dışında kalacağını henüz netleşmemesi, planın geleceğini belirsiz kılıyordu. Buna rağmen Webb, konunun önemini ısrarla dile getirdi ve özellikle Osmanlı'ya bırakılacak topraklarda ordu yerine jandarma temelli bir düzenin kurulmasını savundu. Zira jandarma, orduya kıyasla daha az tehdit oluşturuyor, buna karşılık İngiltere'nin sahadaki etkinliğini artırıyordu.⁵¹

Bu süreçte Mısır'daki esirler arasında gönüllülük esasına dayalı ön bir tetkik yapılması da gündeme gelmiştir. İngiliz raporlarında esirlerin bu hizmete ne kadar istekli olduklarının belirlenmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. 23 Ağustos 1919'da Mısır'dan Londra Savaş Merkezi'ne gönderilen yazıda ise Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerinin güvenliğinin artık İngiliz denetimi altındaki yerel Osmanlı güçlerince sağlanabileceği belirtilmiştir. Böylece İngiliz ve Fransız birliklerinin terhis edilmesiyle hem askerî yük hafifletilecek hem de

⁵⁰ Peker, *Tüfek Omza*, s. 197-200.

⁵¹ “Proposed Raising of Force of Turkish Gendarmerie Among Prisoners of War in Egypt”, TNA, FO, 608/115, 29 March 1919.

masraflar azaltılabilecekti. Raporlara göre, gönüllü esirlerin katılımı dışında bile en az dört tabur oluşturacak insan kaynağı mevcuttu. Bu taburlardan birinin Kilikya'da diğerlerinin ise Suriye ve Filistin'de görevlendirilmesi planlanmıştı. Ancak tüm bu girişimlere rağmen esirlerden jandarma gücü oluşturulması fikri İngiliz Hükûmeti nezdinde uzun vadede somutlaştırılamadı ve uygulamaya geçirilemedi.⁵²

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz propagandası, cephelerde olduğu kadar zihinlerde de yürütülen modern bir savaş biçimini temsil etmiştir. Özellikle beyannameler aracılığıyla Osmanlı askerlerinin moralini bozmak ve teslimiyeti teşvik etmek hedeflenmiştir. Bu metinlerde Osmanlıların esirlere açlık, hastalık ve kötü muamele reva gördükleri iddia edilmiş, hatta kendi askerlerine barbarca davrandıkları ileri sürülmüştür. Ancak İngiliz esirlerinin hatıratları çoğu zaman bu suçlamaları doğrulamamış, bazı Osmanlı subaylarının esirlere insanca davrandığı kaydedilmiştir.

İngiliz propaganda dili, savaşın bütün ahlaki ve insani sorumluluğunu Almanya'ya yükleyerek Osmanlı'yı felakete sürüklenen bir müttefik konumunda göstermiştir. Böylece hem Osmanlı-Alman ittifakının yanlışlığı vurgulanmış hem de Osmanlı yönetimi kendi halkını felakete sürükleyen bir aktör olarak resmedilmiştir. Esaret ise “temiz yatak, güzel yemek, maaş” gibi örneklerle cazip bir yaşam biçimi olarak sunulmuş, dini temalar kullanılarak da ideolojik bir güven bunalımı yaratılmaya çalışılmıştır. İngiltere'nin İslam'a saygı duyduğu, hâkimiyeti altındaki Müslümanların özgürce dinlerini yaşadıkları ve kutsal topraklarda içki ile kumarın yasaklandığı gibi vurgularla Osmanlı'nın zayıflığına karşı kendi düzen ve adalet anlayışı öne çıkarılmıştır.

Osmanlı tarafı bu propagandaları cevapsız bırakmamış, beyannameler toplanıp imha edilmiş, basın yoluyla karşı söylemler geliştirilmiş ve esirler arasında pasif direniş biçimleri ortaya çıkmıştır. “Öl ama teslim olma” yazıları, Tevfik Fikret'in şiirleri ve Nurettin

⁵² “Turkish Prisoners as Gendarmerie”, TNA, FO, 608/115, 10 April 1919.

Peker'in İngiliz fetvasını imha etmesi gibi örnekler, bu psikolojik savaş karşısında gösterilen direncin somut yansımaları olmuştur. Yine de cephede açlık, sefalet ve savaş yorgunluğu zaman zaman İngiliz propagandasının inandırıcılığını artırmıştır.

Sonuç olarak, İngilizlerin yürüttüğü bu psikolojik harp faaliyetleri, askerî stratejilerle birlikte kelime ve imgelerin de savaşın belirleyici araçları hâline geldiğini kanıtlamaktadır. Bu belgeler, Osmanlı askerinin moralini sarsmayı ve teslimiyeti teşvik etmeyi hedeflemiş, aynı zamanda savaş sonrası düzen için bir algı inşasına hizmet etmiştir. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı, klasik askerî cephelerin ötesinde ideolojik ve psikolojik cephelerin de büyük önem kazandığı bir mücadele olarak tarihe geçmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

World War I was not only fought with weapons on the battlefields but also through one of the most intense psychological wars of the modern era. Propaganda emerged as a crucial tool, shaping perceptions, manipulating morale, and influencing the choices of soldiers and societies alike. The British Empire, in its conflict with the Ottoman State, pursued propaganda as a systematic strategy aimed not merely at battlefield advantage but at psychological domination. This study examines how Britain designed and implemented propaganda campaigns targeting Ottoman soldiers both at the front and in prisoner-of-war camps, analysing their methods, contents, and effects. Drawing upon archival documents, official reports, memoirs, leaflets, posters, and newspapers, the analysis reconstructs the dynamics of propaganda warfare, revealing its impact on morale, perceptions of captivity, and attitudes toward the Turkish National Struggle.

At the front, British propaganda sought to encourage surrender and weaken Ottoman resistance. Leaflets dropped by aircraft systematically depicted captivity as humane and desirable compared to the harsh realities of war. These materials highlighted plentiful food, medical care, religious freedom, and humane treatment, while portraying the Ottoman leadership—especially the Committee of Union and Progress—as corrupt and indifferent to soldiers' suffering. The alliance with Germany was framed as a mistake that dragged the empire into disaster. By exploiting hunger, exhaustion, and family longing, propaganda presented surrender as a rational choice rather than dishonour. Visual materials reinforced this message: photographs showed Ottoman

prisoners enjoying meals, leisure, and prayers in captivity, contrasting sharply with life in the trenches.

The psychological war extended into prisoner-of-war camps, which became laboratories of propaganda. British authorities in Egypt, Malta, and India created controlled environments where prisoners were exposed to carefully curated information. Newspapers in Ottoman Turkish, religious texts with interpretive commentaries, and staged cultural activities all aimed to reshape perceptions. Camps were described as orderly and comfortable, with clean barracks, sufficient food, music, and entertainment, while officers received stipends and personal servants. Selected prisoners were encouraged to write letters to comrades at the front describing captivity in glowing terms. Sometimes genuine and sometimes fabricated, these letters became part of a wider propaganda network aimed at undermining Ottoman military cohesion.

Propaganda was systematic and multi-layered, targeting soldiers' deepest vulnerabilities: hunger, fatigue, doubts about leadership, and longing for family. It vilified Germany, questioned Ottoman governance, and framed captivity as honourable. Distribution methods—leaflets, newspapers, staged photographs—demonstrated a sophisticated understanding of communication and psychology. Special attention was paid to Arab soldiers, with materials in Arabic emphasizing the futility of fighting for German interests and portraying Britain as a respectful power toward Islam.

The Ottomans did not remain passive. Authorities collected and destroyed propaganda materials, issued counter-statements, and emphasized their falsity as lies intended to demoralize. Counter-propaganda sought to reach Muslim soldiers in Entente ranks, especially Indians, by appealing to religious solidarity with the Ottoman Caliph. Yet the harsh realities of war—hunger, disease, and exhaustion—meant that British propaganda sometimes resonated, particularly in later years when despair deepened. Memoirs testify that some soldiers found captivity's promises persuasive when contrasted with dire conditions at the front.

An important dimension of this study is the extension of propaganda into the postwar period. Captured soldiers became political assets for Britain in shaping the Middle Eastern order after 1918. Efforts were made to discourage loyalty to the Ottoman cause and to present Britain as a benevolent power, thereby weakening support for the emerging Turkish National Movement. Religious propaganda was also employed, including *fatvas* issued by clerics under British direction that

urged obedience to the Sultan and rejection of nationalist leaders. These attempts, however, were countered by prisoner resistance, as seen in examples where such *fatvas* were secretly destroyed to prevent division.

The analysis also underscores how propaganda often clashed with battlefield realities. Reports and memoirs reveal that Ottoman troops, despite severe hardship, frequently demonstrated resilience and discipline that contradicted enemy portrayals of weakness. Accounts of successful counterattacks and cavalry actions in Sinai and Palestine illustrate the persistence of morale despite propaganda pressure. Similarly, many prisoners resisted British attempts to exploit them, maintaining loyalty to their homeland even under difficult conditions.

In conclusion, propaganda during World War I was not an auxiliary element but a central strategy, particularly in the Ottoman-British confrontation. Britain combined textual, visual, and oral elements in a systematic effort to undermine morale, encourage surrender, and reshape loyalties. Ottoman soldiers, caught between battlefield hardships and psychological warfare, became primary targets of campaigns as decisive as military operations themselves. The evidence demonstrates that propaganda operated on both immediate and long-term levels: breaking resistance during the war while preparing the ground for postwar political manipulation. By analysing these operations, the study highlights the significance of psychological warfare as a defining characteristic of modern conflict, showing that wars are fought not only with weapons but also with words, images, and ideas.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 598/4.

Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 6. Şube (DH. EUM, 6. Şb.), 55/38.

Hariciye Nezareti, Matbuat (HR. MA), 1140/22.

Hariciye Nezareti, Siyasi Kısım (HR. SYS), 2198/33; 2208/33.

Genelkurmay Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu (BDHK), 298/1215; 318/1467; 394/1559; 3437/23; 3438/26; 3443/45; 3471/150; 383/1525; 404/1592; 4391/157; 5103/264.

The National Archives (TNA)

Foreign Office (FO), 608/115.

Araştırma ve İncelemeler

Akgöl, Eyüb Sabri: *Esaret Hâtıraları: Bir Esirin Hâtıraları ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi: Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz*, haz. Nejat Sefercioğlu, İstanbul: Tercüman, 1978.

Aydın, Hüseyin: *Acı Hatıralar*, İstanbul: Sinan Matbaası, 1965.

Avşar, Servet: *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Ankara: Kim Yayınları, 2004.

Avşar, Servet: “Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Osmanlı Devleti,” *Atatürk Dergisi*, III/2 (2002), s. 121-141.

Genişol, Hüseyin Fehmi: *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na: Cep-hede Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*, haz. Mustafa Yeni, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Hiçyılmaz, Ergun: *Esir Kampları Bana Biraz Hürriyet Yollar mısın?*, İstanbul: Bilge Karınca, 2010.

“İngilizlerdeki Şaşkınlığın Yeni Alaimi,” *Tanin*, 2 Mayıs 1915.

Mülâzım Mehmet Sinan: *Harp Hatıralarım: Çanakkale–Irak–Kafkas Cephesi*, haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Muharrem Bayar, Ankara: Vadi, 2006.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 73, 2005.

Peker, Nurettin: *Tüfek Omza: Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür*, haz. Orhan Peker, Hilal Akkartal, İstanbul: Doğan Kitap, 2009.

Sorguç, İbrahim: *Yd. P. Tğm. İbrahim Sorguç'un Anıları İstiklal Harbi Hatıratı: Kaybolan Filistin*, haz. Erdoğan Sorguç, İzmir: İzmir Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri, 1995.

Soysal, Şükrü Nail: *Esaretten Zafere: Uşaklı Bir Muharip Gazi Nail'in (Soysal) Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, haz. Barış Metin, İstanbul: AKY, 2012.

Taşköprülü, Mehmet Efendi: *Irak Cephesi'nden Burma'ya Savaşın ve Esaretin Günlüğü*, haz. Mesut Uyar, Ahmet Özcan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

“Utanmaz İnsanlar,” *Tanin*, 23 Ağustos 1915.

EKLER

Şekil 1: Osmânî Askerleri İngiliz Üserâ Karargâhlarında

Kaynak: BOA, DH. EUM, 6. Şb. 55/38.

Alay 48

Lehü'l-hamd fevkalade sıhhatteyim kat'ıyyen hiçbir gûnâ bir ci-
hetce müşkilâtımız olmadığı gibi hiçbir gûnâ merak edilecek bir şe-
yimiz yoktur efendim. Mehmed İlyâs

Şekil 2: Osmânlı Askerleri İngiliz Üserâ Karargâhlarında

Kaynak: BOA, DH. EUM, 6. Şb. 55/38.

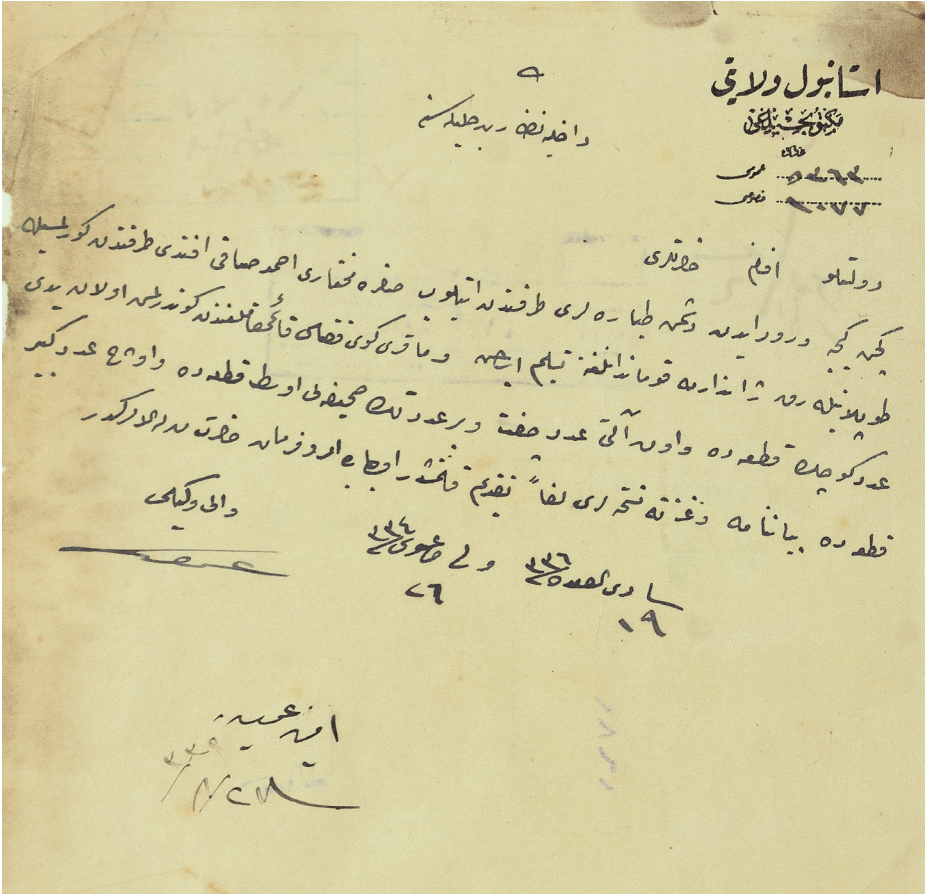
Alay 161

Hiçbir gûnâ düşüncem olmadığı gibi rahatım efendim. Sâdık Ali
Rahat ve sıhhatim fevkalade olmakla (...) hiçbir cihetçe bir sıkın-
tımız olmadığı beyân ederim efendim. Şa'bân Şâkir

Rahatım iyidir efendim. Ahmed Mehmed

Rahat ve iyiyim efendim. Mehmed Zâkir

Fevkalade rahat ve sıhhatim dolayısıyla kendi evim gibi serbest
ve hiçbir cihetçe sıkıntımız olmadığı gibi fevkalade imrâr-ı hayat ey-
lemekdeyim efendim. Receb Ahmed

Şekil 3: Osmânlı Askerleri İngiliz Üserâ Karargâhlarında

Kaynak: BOA, DH. EUM, 6. Şb. 55/38.

İstanbul Vilâyeti

Aded: 5363/1077

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

Geçen gece vürûd eden düşman tayyareleri tarafından atılıp Sah-
ra (?) Muhtarı Ahmed Sâfî Efendi tarafından görülmesiyle toplanı-
larak jandarma kumandanlığına teslîm edilmiş ve Makriköy kazâsı

kâimmakâmlığından gönderilmiş olan yedi aded küçük kıt'ada ve on altı aded çift ve bir aded tek sahîfeli evsat kıt'ada ve üç aded ke-bîr kıt'ada beyânnâme ve gazete nüshaları leffen takdîm kılınmıştır ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 19 Zi'l-ka'de sene 1336 ve fî 26 Ağustos sene 1334

Vâlî Vekîli (imza)